

UNIVERZITET U BEOGRADU
MULTIDISCIPLINARNE MEDJUNARODNE MASTER
STUDIJE
“TERORIZAM, ORGANIZOVANI KRIMINAL I BEZBEDNOST”

MASTER RAD

Tema: Nasilje u porodici

Mentor:

Prof. dr Dragan Simeunović

Student:

Sanja Jovičić,
br. indeksa :10T1/17

Beograd, maj 2013

SADRŽAJ

	Strana
1. UVOD.....	3
2. POJAM NASILJA	5
2.1. Oblici nasilja.....	6
2.2. Pojam porodice	8
2.3. Patrijahalna i svremena porodica	10
3. NASILJE U PORODICI	12
3.1. Neke od statistika porodičnog nasilja – u svetu.....	18
3.2. Teorijsko hipotetički okvir nasilja u porodici	19
3.3. Predrasude o zlostavljanju	28
4. BORBA PROTIV NASILJA U PORODICI	29
4.1. Institucije za prijavu nasilja	29
4. 2. Evropska unija i Ujedinjene nacije	31
5. PORODIČNO NASILJE U SRBIJI	36
5.1. Rasprostranjenost porodičnog nasilja u Srbiji	37
5.2. Mere zaštite	45
6. PRILOZI	48
6.1. Nasilje u porodici – bračno nasilje sa smrtnim ishodom; primeri	48
6.2. Nasilje u porodici – statistike	55
7. ZAKLJUČAK	59
8. LITERATURA	61

1. UVOD

*“Gde vlada ljubav, nema mesta želji za moći,
dok tamo gde prevladava moć, ljubav nestaje“*

(Carl Jung)

Navodeći u svom delu „Uvod u teoriju politike“ profesor Dragan Simeunović kaže: „Sloboda i ljubav su dve najlepše reči na bilo kom mestu na svetu, s tim što čovek ceo život stremlji slobodi a ljubav se nada. Ono što vezuje ljubav i slobodu jeste da ih je teško prepoznati a još teže zadržati...“¹

Svaki ljudski odnos u kome je narušena ravnoteža moći je potencijalno odnos u kome se može ispoljiti nasilje i to od strane moćnijeg pojedinca ili grupe prema onome ko ne poseduje moć. Nasilje se javlja na različitim nivoima, počev od globalnog društvenog, preko institucionalnog do svakodnevnog života u okviru primarnih grupa. Na ovom poslednjem nivou svakodnevne interakcije, nasilje se može javiti u svim područjima ljudskog delovanja: u partnerskim odnosima, odnosima roditelj – dete, nastavnik – učenik, lekar – bolesnik, poslodavac – radnik. Da li će se u nekom odnosu ispoljiti nasilje zavisi od mnogo faktora, ali je važno shvatiti da onaj ko ima moć, ima i izbor da li će upotrebiti nasilje – odgovornost za nasilje je uvek na strani moćnijeg.

Imajući u vidu ogroman uticaj ratnih godina, teške ekonomske situacije i socijalnih kriza, možemo slobodno reći da je društvo u kome živimo veoma nasilno, a shodno tome kao nezanemarivo čest element sveukupnih socijalnih odnosa u savremenom životu jeste kažnjavanje – bilo zakonskim, policijskim, religijskim, pa čak i vaspitnim putem. Kao zemlja u tranziciji, odnosno društvo u kome još uvek dominira tradicionalni sistem vrednosti, neizbežno premošćujemo dva vremena, razaranjem stare kulture, vrednosti i odnosa u sukobu starog i novog, pri čemu se teško se snalaze i porodica i pojedinac. Na taj način, kriza potpomaže porodičnu patologiju, čime se uvećava broj porodica sa poremećenim odnosima, funkcijama i strukturom.

¹Vidi: Simeunović Dragan, Uvod u teoriju politike, Institut za političke studije, Beograd 2009, str. 168

Nasilje u porodici se svakim danom javlja kao sve prisutniji problem, sa kojim se susreće sve veći broj savremenih porodica. Sama činjenica da nasilje u porodici postoji „od kada je sveta i veka“, kroz čitavu ljudsku istoriju, predstavlja opomenu da ga treba posmatrati ozbiljnije nego ikad. Ovaj problem je decenijama unazad predstavljao *tabu*, problem nevidljiv za okolinu jer je porodica bila zaštićena velom privatnosti, a sve što se dešavalo unutar porodice moralo je biti strogo čuvano od rodbine, komšija ili širih vidova očiju javnosti. Skidanjem tog vela tajni sa različitih oblika nasilja u porodici, otvoreno je novo „žarište“, čime su postavljena nova pitanja, zahtevi i zadaci, ne samo lokalnim već daleko globalnim subjektima nadležnim za ovo društveno pitanje.

2. POJAM NASILJA

Nasilje se pogrešno tumači kao primena sile jačeg nad slabijim. Nasilne metode mogu koristiti i slabiji protiv jačih, pa je to više pitanje izbora sredstava u rešavanju konflikta.² "Nasilje nije ni prosta upotreba sile, već je njen rad oblik ljudske delatnosti u kojoj se direktno ili indirektno koristi sila."³

Nasilje je delatnost kojom se neki čin, aktivnost, proces ili radnja otpočinju, vrše ili zaustavljaju, odnosno održavaju ili razaraju nasuprot volji ostvarenja interesa i zadovoljenja potreba objekta nasilja ukoliko je svestan, odnosno nasuprot njegovoj unutrašnjoj strukturi. Karakter nasilja kao ljudske i društvene delatnosti uvek zavisi od njegove funkcije u sferi društvenih odnosa koje i sama izražava, a funkcija nasilja zavisi od vrste društvene strukture u kojoj se vrši, kao i od vrste sukoba interesa u kome ono posreduje.⁴

Svako socijalno nasilje kao praktična delatnost predstavlja i tip komunikativnog ponašanja. Iako nije najeksplicitniji, sila je najopštiji medij komunikacije, jer silu u funkciji poruke, ili silu po sebi, razumeju svi: deca, stari, stranci, životinje... Da bi se moglo govoriti o nasilju kao vidu komunikacije u slučaju komuniciranja putem pretnje ili upotrebe sile, mora biti zadovoljen uslov postojanja stvarne ugroženosti objekta nasilja, relevantan obimu i intenzitetu nasilja kojim se subjekt nasilja njemu obraća kao autor svojevrsne poruke.⁵

Socijalno nasilje određujemo kao oblik interakcije, i nasilje nemamo bez subjekta i objekta. I subjekt i objekt socijalnog nasilja kao upotrebe i rada sile je čovek. Vršenje socijalnog nasilja je uvek prouzrokovano posojanjem različitih interesa između subjekta i objekta nasilja.⁶

²Vidi: Dragan Simeunović, Uvod u teoriju politike, Institut za političke studije, Beograd 2009, str. 145-155

³Vidi: Dragan Simeunović, Uvod u teoriju politike, Institut za političke studije, Beograd 2009, str. 151

⁴ Vidi: Isto

⁵ Vidi: Isto

⁶Vidi: Isto

2.1. Oblici nasilja

Nasilje u porodici pojavljuje se u različitim oblicima i uključuje fizičko nasilje, seksualno nasilje, psihičko nasilje i ekonomsko nasilje.

- **Fizičko nasilje**, predstavlja napad na fizički integritet žrtve. Ova vrsta nasilja manifestuje se: šamarnjem, guranjem, čupanjem za kosu, davljenjem, obaranjem žrtve na tlo pa udaranjem iste nogama, gađanjem raznih predmeta, nanošenje povreda bodenjem, nanošenjem opekotina, zaključavanjem itd. Znakovi fizičkog nasilja: modrice, ogrebotine, opekotine različitog stepena, ožiljci, spoljašnja krvarenja i unutrašnji podlivi krvi, nagnječenja i lomovi kostiju, vidljivi tragovi gušenja na vratu, izbijeni zubi i dr.
- **Psihičko, odnosno emotivno nasilje**, predstavlja zlostavljanje koje ima za cilj da se ostvari moć o kontroli nad žrtvom kroz razna ponižavanja, ismejavanja, zabrane komuniciranja sa drugima i druge vrste zabrana (npr. posete rodbini, prijateljima), izolacije, preterana ljubomora. Nasilnik govori žrtvi da je ružna, odvratna, da je glupa i da je zbog toga niko ne želi u svom društvu, da je loša majka i da loše odgaja decu, da je se deca stide jer je neuredna, optužuje je da se viđa sa drugim ili da zavodi drugog, govori joj o svojim ljubavnim aferama. Kod ovog oblika nasilja nisu vidljivi tragovi zlostavljanja kao kod fizičkog nasilja, ali su posledice mnogo veće jer dovode do razaranja strukture ličnosti žrtve, kod koje se u težim slučajevima javljaju suicidalne ideje, kao i pokušaji suicida. Najčešće posledice psihičkog/emotivnog nasilja su povlačenje žrtve u sebe, osećaj straha, osećaj krivice, gubitak samopouzdanja, poremećaj spavanja, poremećaj ishrane, pad u depresiju.
- **Seksualno nasilje**, kao takvo se odnosi na seksualno uznemiravanje i silovanje žrtava, prisiljavanje na seks i prisiljavanje na bludne radnje koje im ne odgovaraju i koje su za njih ponižavajuće, na radnom mestu, u školi, na ulici ili u porodici.
- **Materijalno, odnosno ekonomsko nasilje**, predstavlja uskraćivanje ili oduzimanje finansijskih sredstava, zabranu bračnom partneru da radi, ne plaćanje izdržavanja bračnom partneru ili ne plaćanje izdržavanja, ostavljanje bez sredstava za život.

Nasilje može biti:

- a) **aktivno**, koje uključuje zlostavljanje u fizičkom, psihičkom/emotivnom ili seksualnom smislu u kojem je prepoznatljiva i vidljiva agresija, i
- b) **pasivno**, koje se manifestuje kao zanemarivanje lica i njegovih potreba: zdravlja, prehrane, materijalnih potreba.

Dakle, nasilje je nelegalna i nemoralna upotreba sile kojom se čini šteta - sebi, drugima i sredini. Ono ugrožava ljudski život, fizički, psihički i socijalni integritet čoveka, njegovu dobrobit, zdravlje i razvoj.

Nasilje stvara najintezivnije psihološke trauma, bez obzira da li se događa u ratnim ili u mirnodopskim okolnostima, za sobom ostavlja snažne i neizbrisive tragove na telu i duši, zbog čega se ne zaboravlja.

Bez obzira da li okrenuto ka sebi, ka drugima ili ka sredini, nasilje je skoro uvek stvar odnosa između ljudi, i to odnosa koji su poremećeni u pravcu zloupotrebe moći i izdaje poverenja.

Nasilje se ne može svesti samo na jedan akt. Ono je proces - kontinuirani sled međusobno zavisnih događaja koji se odvijaju u određenom kontekstu. Obično počinje susretom nekih osoba, nastavlja se momentom kada jedna osoba namerno ozledi ili uništi drugu, a epilog nasilja sledi u bolnici, sudnici i zatvoru, a često i u čitulji. Međutim, nasilju čak ni tu nije kraj. Od njega trpi rodbina, prijatelji i saradnici svih učesnika u nasilju - i žrtve i nasilnika, i mogućih svedoka. Pored toga, nasilje zna da ostavi trajne posledice ne samo učesnicima već i generacijama njihovih potomaka.⁷

Prema svemu prethodno navedenom, postavlja se pitanje - da li zlostavljana deca kada odrastu postaju nasilnici? Mnogi ljudi razmišljaju na ovaj način. Među njima ima i stručnjaka koji zastupaju teoriju o tzv. "*krugu nasilja*". Po ovoj teoriji, kada deca iz nasilnih porodica odrastu, i sama postaju nasilnici, neefikasni roditelji ili pak žrtve nasilnih bračnih partnera koje biraju. S tim u vezi, smatralo se da je neophodno intervenisati u nasilnim porodicama, kako u cilju pružanja posebne stručne pomoći i podrške njenim članovima, tako i radi prekidanja kruga nasilja. Međutim, istraživanja su pokazala da takav rizik postoji u 30 do

⁷Vidi više: Jelena Srna, Nasilje, IP "Žarko Albulj", Beograd 2003.

50% slučajeva, dakle, ne uvek. „Nasilje svakako ima značajan potencijal da rađa novo nasilje.“

Kako razlikovati nasilje od nekih drugih, nasilju bliskih ili sličnih pojava?

Jasna granica zasigurno postoji između onog što nazivamao disciplinovanjem i fizičkog zlostavljanja, maženja i seksualnog zlostavljanja, šala i emocionalnog zlostavljanja.

Nasilje se vrši sa realnom ili opaženom namerom da se nanese bol ili povreda drugom. Za nasilni akt su karakteristične dve stvari: namera i povreda. Postoje slučajevi povrede bez namere. Na primer, kada slučajno nagazimo nekog u gužvi ili kada nenamerno kažemo nešto za šta se kasnije ispostavi da je povredilo našeg sagovornika. Tada smo obično spremni da uvažimo povredu drugog i ponudimo mu izvinjenje. Ovakve postupke povređeni neće smatrati naivnim, uprkos doživljenom telesnom ili duševnom bolu. Takođe, postoje i slučajevi namere bez povrede. Na primer, kada u šali svesno opšujemo prijatelja, koji pak, znajući nas dobro, to ne shvata za ozbiljno. Nasilje nije ni slepo ni slučajno. Ono se javlja u raznim oblicima i vidovima, raznim kontekstima i odnosima. Drugim rečima, onaj ko je raspoložen za nasilje zna gde će ga naći: u određenim krugovima, odgovarajućim ambijentima i prilikama. Nasilje spada u red takozvanih „tabu tema“ tj. tema za koje se vezuje neka zabrana, tajna ili misifikacija. To je verovatno jedan od razloga što je nasilje, iako sveprisutno (u svim vremenima i prostorima), tek relativno skoro (šezdesetih godina ovoga veka) postalo predmet sistematskog stručnog i naučnog proučavanja u psihologiji.

2.2. Pojam porodice

Porodica je osnovna društvena zajednica, osnovna ćelija društva. Porodica se isključivo zasniva na krvnoj vezi i brizi roditelja o deci iz čega izrasta čitava reprodukcija, a sa njome i zajednički život, odnosno porodica je reproduktivna osnova društva. Porodica kao sistem odnosa između muža i žene i njihove rođene ili usvojene dece predstavlja biološko – socio - psihološku i ekonomsku zajednicu.⁸

⁸V. Petković, P. Aleksić, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd 2003, str. 349-353

Društvena zajednica je oduvek regulisala krvno - srodničke odnose u porodici. Najranije uređenje se vršilo pomoću običaja, morala i naročito religije, a kasnije je ove oblike zamenilo pravo. Za potpunije proučavanje porodice potrebno je razgraničiti je od veoma sličnih ali ipak različitih pojmova kao što su: **brak, srodstvo i domaćinstvo**.

Brak je relativno trajana društveno priznata (ili nepriznata) biološko - socijalna zajednica između muškarca i žene. Od prvobitne zajednice do danas brak je prošao kroz različite faze i oblike: od grupnog do monogamnog braka (jedan muškarac i jedna žena). Menjale su se i forme braka: smenjivali su se neformalni i formalni, verski i građanski, prinudni i slobodni brak i sl.

Brak je jezgro buduće porodice i uslov njenog nastanka. Zato brak i porodica imaju mnogo zajedničkog, mnoge sličnosti ali i razlike. *Brak* je uži pojam od porodice, on je biološko - socijalna zajednica između muškarca i žene. *Porodica* je šira biološko – socio - psihološka i ekonomska zajednica, koja pored muža i žene podrazumeva i njihovu rođenu ili usvojenu decu.

Porodica je zajednica koja se zasniva na krvno - srodničkim odnosima (roditelji, deca), a savremeni brak isključuje postojanje takvih odnosa (muž i žena ne mogu da budu u međusobnom krvnom srodstvu).

Srodstvo je nastalo kad i porodica, a to praktično znači sa nastankom ljudskog društva. Srodstvo je nastalo kao potreba sa jedne strane, da se zabrane polni odnosi između članova porodice (zabrana rodoskrnavljenja, incesta), a sa druge strane kao potreba individualizacije uloge odnosno utvrđivanja prava i obaveza svakog člana porodice: otac, majka, sin, kćerka, brat, sestra itd.

Domaćinstvo je socio - ekonomska zajednica ljudi, čiji članovi zajednički stanuju, privredjuju i zajednički troše ostvarene prihode. Svaka porodica je domaćinstvo, ali svako domaćinstvo ne mora da bude porodica. Dok je domaćinstvo socio - ekonomska zajednica i demografsko - statistička kategorija, porodica je uglavnom bio - socijalna zajednica.⁹

⁹V. Petković, P. Aleksić, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd 2003, str. 349-353

Osnovne funkcije porodice

¹⁰Osnovne funkcije porodice koje ona ostvaruje kao najvažnija društvena zajednica su:

- **biološka ili reproduktivna**, koja se ostvaruje kroz radjanje dece i produžetak ljudske vrste,
- **ekonomska ili privredna**, koja se ostvaruje kroz porodicu kao proizvođačko - potrošačku zajednicu,
- **edukativna, odnosno moralno - vaspitna**, koja se ostvaruje kroz obrazovanje, vaspitanje dece i formiranje njihovog pogleda na svet, shvatanja određenog sistema vrednosti i prihvatanja određenih obrazaca ponašanja.

Pored ovih osnovnih, porodica ostvaruje i niz drugih funkcija, kao što su: funkcija zaštite, emotivna, sociološka, psihološka, ideološka, obrazovna, kulturna, estetska i druge funkcije.

2.3. Patrijarhalna i savremena porodica

Osnovna karakteristika patrijarhalne porodice je u tome što je ona klasna porodica. Nastala je u sudaru gentilnog društva sa prvim klasnim strukturama. Patrijarhalna porodica počiva na dominaciji muškarca u porodici (*pater familias*). Žena je biće najnižeg ranga i apsolutno se podređuje muškarcu. Formalna monogamija je takođe obeležje patrijarhalne porodice. Ona je formalna jer važi samo za ženu, ne i za muškarca. U čitavoj istoriji klasnog društva, iako ne formalno, faktički su se zadržale privilegije muškarca.

U ovoj porodici postoji dvostruki moral – jedan za muškarca, a drugi za ženu. Kod patrijarhalne porodice spojena je reproduktivna sa seksualno - emotivnom funkcijom. Poenta je u što većem rađanju dece. Bila je izuzetno visoka stopa nataliteta. Žena je tokom svog fertilnog perioda rađala i do dvadesetoro dece. Patrijarhalna porodica je i predstavljala proizvođačko - potrošačku zajednicu, a sve što je bilo potrebno za život članova porodice proizvodilo se i trošilo u okviru porodice.

¹⁰V. Petković, P. Aleksić, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd 2003, str. 354-356

Savremena porodica ili demokratska porodica je nastala u periodu dezintegracije feudalizma i nastanka kapitalizma. U osnovna obeležja demokratske porodice spada, pre svega, ekonomsko obeležje. Porodica više nije osnovana ćelija društva, pogotovo nije osnovna ekonomska ćelija. Sva sredstva za egzistenciju ljudi ostvaruju se u okviru organizovanih i specijalizovanih društvenih institucija, dok se porodica ostvaruje samo kao potrošačka zajednica.

Menja se i odnos društva prema ženi i deci. Žena se zapošljava izvan porodice i polako napušta ulogu domaćice, što je bitna pretpostavka njene emancipacije. Društvo preuzima organizovanu brigu za decu (otvaranjem jaslica, vrtića, obdaništa...), a takodje se brine i za stare, bolesne, invalide, nezbrinute.

Ovim se menja celokupan sistem vrednosti. Prevazilaze se razlike, neravnopravnosti, nametnuti autoritet, dominacija muškarca. Izbor bračnog druga je slobodan, a ne nametnut. Planira se broj dece u porodici i rađaju se samo željena deca.

3. NASILJE U PORODICI

Nasilje u porodici staro je koliko i sama institucija porodice, pri čemu se njegov legitimitet temelji u kulturi, rodnoj hijerarhiji. Dugo se smatralo da je nasilje prema članovima porodice porodična tj. privatna stvar, čime su njegove razmere bile nevidljive. Tolerisanje nasilja u porodici ima duboke korene u kulturnim i patrijarhalnim obrascima ponašanja, rodno društvenim odnosima, koji podrazumevaju rodno zasnovane strukture moći, podređenu poziciju žene, upotrebu fizičke snage kao legitimnog sredstva kontrole i moći prema ženi i slabijim članovima porodice. Pod uticajem religije i kulturnih obrazaca ponašanja društvene uloge žene i muškaraca tretirane su kao prirodne, bilološki uslovljene, da bi se tek kroz feminističke prizme razotkrile ove predrasude.

Nasilje u porodici predstavlja zloupotrebu moći, upotrebu fizičke sile ili pretnju da će sila biti upotrebljena radi postizanja određenog cilja prema partneru ili članovima porodice. Ono je model ponašanja, u kome uglavnom muškarac, ostvaruje nadmoć i kontrolu nad drugima, korišćenjem fizičke sile ili prinude. Nasilju u porodici mogu biti izloženi svi članovi porodice, ali najčešće žrtve ovog nasilja su: žene i deca od strane supruga, bivšeg supruga, oca, brata, sina.

Porodično nasilje izražava odnos prema ženama kako na ličnom tako i na društvenom planu. Posledice porodičnog nasilja nad ženama mogu biti: društvena izolacija, trajni invaliditet, psihološki stresovi koji se manifestuju psihofizičkim bolestima, depresijom, suicidom i slično. Većina napada na žene je nasilje koje se dešava svakodnevno u porodici, na svim mestima u svetu. Za porodicu se govori da je utočište od surovog spoljnog sveta, a to je mesto gde se nasilje najviše događa, sopstveni dom je za ženu najopasnije mesto. Do tog zaključka došle su aktivistkinje na osnovu poslednjih 30 godina rada sa ženama, koje su preživele muško nasilje. Do tada se verovalo da je nasilje u porodici retko. Na međunarodnom planu se počelo razmatrati kao kršenje ljudskih prava žena. Doneto je niz konvencija i preporuka državama da kriminalizuju porodično nasilje, preduzmu preventivne i zaštitne mere radi sprečavanja nasilja. Nasilje je skup ponašanja koja teže kontroli nad drugim licima primenom sile, zastrašivanjem i manipulacijom. Najčešći oblici nasilja su fizičko, psihičko, emotivno, seksualno i materijalno ili ekonomsko. Nasilje se javlja iz socijalno patoloških pojava kao što

su: alkoholizam, nezaposlenost, frustracije, duševna bolest, poremećeni porodični odnosi i bračni odnosi, i najčešće je prouzrokovano od strane muškarca.

Nasilje u porodici se događa u celom svetu. Pouzdani podaci ne postoje, a bez takvih podataka porodično nasilje ostaje i dalje potcenjen i nevidljiv problem. Prema američkoj nacionalnoj preglednoj studiji kriminaliteta, godišnje se dogodi oko 500.000 slučajeva nasilja u porodici.¹¹ Utvrđivanje rasprostranjenosti nasilja u porodici neophodno je radi donošenja programa kojim bi se pružila zaštita žrtvi i kojim bi se pomoglo nasilniku da se oslobodi nasilničkog ponašanja.

Žena se u pojedinim porodicama često tretira kao nešto što je manje vredno u odnosu na svog supruga i druge članove porodice. Ona je ta koja uvek treba da bude pripravna, da je u pokretu, da radi u kući i da je stalno na nogama, a kad su u pitanju njena lična prava i slobode onda kao da joj treba oduzeti pravo na život, slobodu, ljubav, pažnju i sve ono što bi je činilo srećnom i zadovoljnom.

Nasilje nad ženom u porodici se u većini slučajeva javlja kao kombinovano nasilje tj. istovremeno i fizičko i psihičko nasilje. Nasilje u porodici je kriminalitet koji je u najvećoj meri neprijavljen. Postoji više razloga za neprijavljenost ovog tipa nasilja, a to su:

1. Uverenje da je to privatna porodična stvar;
2. Osramoćenje žrtava i neugodnosti pri prijavljivanju;
3. Strah od osvete;
4. Većina žrtava svoju viktimizaciju ne doživljava kao kriminalitet.

Najbolji način za sprečavanje ovog tipa nasilja jeste prijavljivanje, koje će ako ništa bar sprečiti ponovni napad od strane napadača (u nekim slučajevima).¹²

Porodično nasilje se može definisati kao ponašanje koje se ispoljava kroz kontinuiranu upotrebu sile, pretnje ili zloupotrebe poverenja u odnosima između članova porodice.¹³ To je jedna vrsta socijalne devijacije (većina ljudi koji vrše nasilje nad ostalim članovima svoje porodice su alkoholičari, neurotične osobe, ili imaju određene psihičke poremećaje - postratni

¹¹ Vidi: Milutinović, M. Kriminologija, Beograd, Savremena administracija

¹² Vidi: isto

¹³ Vidi: Draškić Marija, Porodično pravo i prava deteta, 2008, str. 49

sindrom, manijakalna depresija, itd.), u kojoj jedan član porodice, upotrebom sile, postavlja drugog člana porodice u inferioran položaj i kao prema takvom se ili ponaša na bezobziran način ili ga fizički zlostavlja. Na primer, muž koji ostvaruje fizičko zlostavljanje žene da bi stekao kontrolu nad njenom ličnošću, ili roditelj koji seksualno zlostavlja dete radi zadovoljenja svojih patoloških seksualnih potreba, predstavlja jedan ekstremni vid nasilja nad članovima porodice.

Po navednoj definiciji teško da se može zamisliti da u jednoj porodici može doći do ovakvih situacija, ali u poslednje vreme javljaju se neverovtne statistike i slučajevi, u kojima se slika harmonične porodice pretvara u tragične i tužne slučajeve. Nasilje u porodici ne mora biti manifestovano samo kroz fizičko nasilje. Postoje slučajevi gde roditelji svoje dete navode na prosjačenje, radi sticanja imovinske koristi od deteta, čime je zanemarena roditeljska dužnost zbrinjavanja i vaspitanja deteta, što je regulisano kako krivično – pravnim, tako i porodično - pravnim normama.¹⁴ Sankcije za ove oblike nasilja jesu delimično ili potpuno lišavanje roditeljskog prava (porodično - pravne)¹⁵ ili kazna zatvorom od tri meseca do pet godina (krivično - pravne).¹⁶

Ponašanja koja se mogu svrstati kao porodično nasilje moguće je podeliti u dve grupe: *pasivno i aktivno*.

Pasivno porodično nasilje se odnosi na osobe koje vrše određenu vrstu diskriminacije ili podrivanja ličnosti drugih članova porodice. Postoji tri vida pasivnog nasilnog ponašanja u porodici, i to su: podrivanje fizičkog statusa, podrivanje psihičkog položaja i podrivanje ekonomskog položaja. *Podrivanje fizičkog statusa* predstavlja šovinistički odnos sredine prema ženskom polu, kao „društveno manje značajnom karikom“ i često se manifestuje neutralizacijom značaja trudnoće i porođaja, kao i većim mortalitetom porođaja i ženske novorođenčadi. Ovaj se vid nasilja češće javlja kod žena u slabije razvijenim društvima. *Podrivanje psihološkog položaja* obuhvata četiri različite podgrupe porodičnog pasivnog nasilja i to su: emocionalno, seksualno, motivaciono i kognitivno nasilje. Ponovo su žene

¹⁴Vidi više: Čl. 193, Krivičnog zakonika, I čl. 81-82, Porodičnog zakona

¹⁵Vidi: „Roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava.“, čl. 81. Porodičnog zakona

¹⁶Vidi više: „... lice (...) koje prinudava na rad koji ne odgovara uzrastu maloletnog lica ili na prosjačenje (...) kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.“, čl. 193, stav 2, Krivičnog zakonika

češće žrtve ovakvog vida porodičnog nasilja, i iste se posmatraju kao manje sposobne da donose samostalno odluke i slično.

Emocionalno nasilje se ogleda u potiskivanju osećanja među članovima porodice, sa imperativom brige o drugome, a ne o sebi, kao i ograničenost u odnosima sa drugim članovima društva van porodičnog kruga. Ženama se najčešće nameću određene moralne norme koje njihov emocionalni život svode na obavljanje svojih materinskih dužnosti i održavanju „porodičnog ognjišta“. Sve van toga je „tabu“.

Seksualno nasilje se svodi na redukciju ženske seksualnosti na reproduktivnu sferu, u kojoj je žena stvorena da rađa i odgaja decu. Takođe, njihova „svrha“ može biti i seksualno zadovoljavanje bračnog partnera, postavljeno kao bračnu dužnost koju su dužne da ispune.

Motivaciono nasilje se najčešće manifestuje u sputavanju žena u donošenju važnih odluka, ograničavanju njihovog ponašanja, ili ponižavanju njihove ličnosti.

Kognitivno nasilje se ostvaruje nad ženama koje su nižeg obrazovanog statusa kao mane inteligentnim, zbog čega se stiče loša predstava o samom sebi i sve mane se poistovećuju sa manama svojih ženskih predaka.

Aktivno porodično nasilje se sastoji u povredi fizičkog integriteta člana porodice sankcionisano krivično - pravnim normama.¹⁷

U daljem radu biće još reči o oblicima porodičnog nasilja.

Pod **porodičnim nasiljem** podrazumevamo napad bilo koje vrste - verbalni, fizički, emocionalni, seksualni kao i aktivnu i pasivnu nebrigu koju vrši osoba ili osobe na nekoga iz porodice, bilo da su u braku ili rodbina, bilo da žive zajedno ili odvojeno, ili su razvedene.

Članovima porodice smatraju se:

- supružnici ili bivši supružnici;

¹⁷Vidi više: Miletić-Stepanović Vesna, Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđu milenijuma, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd 2006.

- deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo;
- lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu;
- vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri;
- lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

Trenutna međunarodna istraživanja pokazuju da je porodično nasilje globalni problem. Ono je prisutno kod pojedinaca bez obzira na starosnu dob i nacionalnost, društveno - ekonomski položaj, i u porodicama, bez obzira da li su odrasli u religioznom ili nereligioznom domu. Pokazalo se da je procenat incidenata sličan u gradskim, prigradskim i seoskim zajednicama.

Svake godine životi žena, dece i muškaraca bivaju izmenjeni ili uništeni od strane neke osobe koja vrši porodično nasilje nad njima. Kako emotivni, tako i fizički ožiljci, i uništenje koji su rezultat toga su očigledni u društvenim i kriminalnim statistikama. Nasilje može biti otvoreno, besramno i direktno u lice. Međutim, nasilje može takođe biti suptilno i izokola. Ono može da eksplodira na sceni ili da se postepeno uvuče u porodične i međuljudske odnose. Iako su žene glavne žrtve nasilja, muškarci takođe mogu biti žrtve porodičnog nasilja.

Jedan od prvih koraka rešavanja problema nasilja jeste njegovo prepoznavanje. Veoma često je teško prepoznati ga, zato što može da se manifestuje u različitim oblicima. Pod različitim vrstama nasilja se podrazumevaju: psihičko, fizičko, seksualno, duhovno nasilje, finansijska zloupotreba, nasilje nad decom, kao i društveno nasilje.

Psihičko nasilje predstavlja korišćenje mentalnih strategija ili igranje nečijim umom, što podrazumeva ljutnju, agresivnost, ponižavanje, zastrašivanje, proganjanje, strah, moć i kontrolu. Cilj je da se nanese emotivna šteta drugoj osobi.

Fizičko nasilje podrazumeva upotrebu delova tela ili oružja radi pretnje, kazne, dominiranja, sprečavanja, kontrolisanja ili povređivanja druge osobe. Ovo nasilje čini 70% ukupnog udela nasilja u statistikama, i to su po pravilu najekstremniji oblici nasilja (prelomi ruku, prelomi nosa, povrede glave, izbijanje zuba). U ovu kategoriju se ubrajaju i slučajevi fizičkog zlostavljanja žena u toku trudnoće, odnosno u toku perioda dojenja.

Seksualno nasilje predstavlja korišćenje prisilnih seksualnih radnji kojima se dominira, manipuliše, preti, povređuje, kvari ili kontroliše druga osoba. Seksualno nasilje često prate i fizičko i psihičko nasilje, a u većini slučajeva ti oblici nasilja se čine zajedno. Nasilje najčešće čine supruzi, bivši supruzi i vanbračni partneri i to u 78% slučajeva. Na drugom mestu su sinovi 9%, a na trećem očevi 4,2%. Čerka se u ulozi nasilnice javlja u 2% slučajeva, dečko u 1,8%, a majka i svekrva u 1,6%. Odnos nasilnik - žrtva ima veze i sa godinama žene. Nasilje od strane partnera najčešće trpe mlade i žene srednjih godina, dok nasilje od strane sinova je karakteristično za starije žene (preko 60 godina), a nasilje koje čine očevi odnosi se na vrlo mlade žene, devojke.

Finansijska zloupotreba je oblik nasilja korišćenjem novca ili drugih stvari povezanih sa finansijama radi dominiranja, pretnje ili kontrolisanja. Ovo se radi da bi se nanela šteta drugoj osobi ili radi finansijskog iskorišćavanja te osobe.

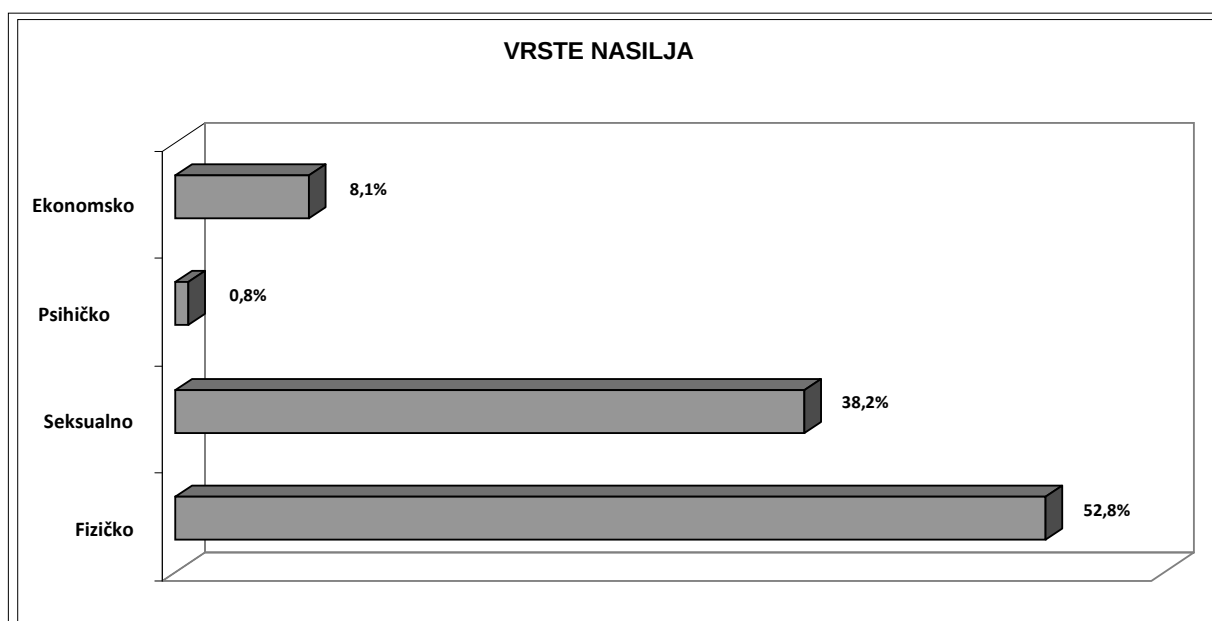
Duhovno nasilje uključuje kontrolisanje religioznih interesa ili obreda druge osobe, pri čemu duhovna šteta može biti naneta kritikovanjem religioznih ubeđenja neke osobe ili njihovo pogrešno prikazivanje iz religioznih razloga.

Nasilje nad decom podrazumeva oblik nasilja koji u mnogome čine i očevi i majke, pri čemu sama deca ne prepoznaju nasilje pa ga i vrlo retko prijavljuju. Nasilje nad decom najčešće prijavljuju komšiluk i rodbina. Svako nasilje u porodici u kojoj ima dece je i nasilje nad decom bez obzira da li su mu deca neposredno izložena. Prema svetskim statistikama 200 od 1.000 dece je u svom životu na ovaj ili onaj način zlostavljano. Prema podacima beogradskog Instituta za mentalno zdravlje 50-60% slučajeva zloupotrebe dece otpada na zanemarivanje, što može da bude osnova za druge, teže oblike zlostavljanja. Specijalista sudske medicine doktor Djordje Alimpijević zlostavljanje dece poredi sa mučenjima logoraša u logorima u II svetskom ratu.

Društveno nasilje podrazumeva druge oblike zlostavljanja sa ciljem dominiranja, manipulisanja ili kontrolisanja društvenih odnosa neke osobe.¹⁸

¹⁸Vidi više: Nikolić-Ristanović Vesna, Porodično nasilje u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Beograd 2002.

Slika br. 1. Procenat učešća pojedinih oblika nasilja¹⁹

3.1. Neke od statistika porodičnog nasilja – u svetu²⁰

U svojim istraživanjima, Evan Stark i En Flitkraft navode da su oko 90% slučajeva nasilja u porodici počinio - muškarci. U približno 25% slučajeva žrtve prijavljuju da su bile bar tri puta viktimizirane u poslednjih šest meseci. (Ustanovljeno je da ukoliko žrtva ne prijavi krivično delo nakon prvog počinjenja, postoji visok nivo rizika da će se nasilničko ponašanje u porodici konstantno ponavljati.)

Podaci o vezi počinitelja i žrtve nasilja u porodici pokazuju da je u 40% slučajeva počinitelj bračni partner, u 19% bivši partner, u 1% dete ili roditelj, u 2% slučajeva brat ili sestra, u 3% slučajeva ostali rođaci, a u 10% slučajeva bivši ili sadašnji momak.

U Rusiji se 80% svih zločina dešava kod kuće, a sudeći po rezultatima ankete sprovedene u Bejingu 1/5 ispitanica je žrtva zlostavljanja kod kuće. U Kuvajtu je oko 15% žena izloženo nasilju u kući, dok je u Pakistanu čak 80% žena izloženo nasilju u kući.

U Nemačkoj i SAD svaka treća žena bar jednom u životu biva zlostavljana od muških članova svoje porodice, od strane supruga ili njenog partnera. U Egiptu jedna od tri žene biva

¹⁹ Nikolić-Ristanović Vesna, Porodično nasilje u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Beograd 2002

²⁰ <http://www.nasiljeuporodici.rs/>

najmanje jednom u životu pretučena od strane svog supruga. U Papua Novoj Gvineji dve trećine svih žena bivaju pretučene u braku.

Godine 1992. na Kubi je sprovedena anketa koja je pokazala da su 26,2% ispitanica žrtve fizičkog, a 33,5% prihičkog nasilja od strane njihovih supružnika.

U Litvaniji 34,5% svih žrtava ubistava su žene ubijene od njihovih supruga. U Južnoj Africi svaki šesti dan bar jedna žena biva ubijena od strane njenog muža ili dečka.

3.2. Teorijsko hipotetički okvir nasilja u porodici

Brojne su teorije nasilja u porodici, pri čemu se kao dve glavne grupe teorija izdvajaju:

- ❖ Objašnjenja individualnim faktorima vezanim za ličnost nasilnika – grupa koja obuhvata psihološke teorije, psihoanalitički pristup, psihijatrijske i sociopsihološke teorije; i,
- ❖ Objašnjenja društvenim faktorima i uticajima – grupa koja obuhvata sociološke, ekonomske i feminističke teorije.

Psihološke i psihijatrijske teorije sagledavaju nasilje kao slabu kontrolu impulsa, nerazvijenog ega i frustracija u detinjstvu, pri čemu se polazi od pretpostavke po kojoj su nasilnik ili nasilnica okarakterisani kao duševno bolesni, pri čemu se kao problem javlja činjenica po kojoj je istraživanjima ustanovljeno da osobe koji su duševno bolesne ne usmeravaju svoje nasilje samo na intimne partnere, niti to da profil osobe koja vrši porodično nasilje odgovara profilu duševno bolesne osobe, nego je većina nasilnika mentalno zdrava i svesna svojih postupaka u trenutku nasilja. Jedno vreme se smatralo da su žene koje su bile žrtve nasilja u porodici zapravo same duševno bolesne, ali se kao problem javlja to što ove teorije nisu uzele u obzir mogućnost da je takvo njihovo psihičko stanje zapravo fizički i psihološki efekat, odnosno posledica nasilja.

Bliska je veza prethodno pomenutih teorija sa teorijama koje posmatraju nasilje kao **gubitak kontrole**, pri čemu se kao polazna tačka uzima to da muškarci gube kontrolu sami nad sobom, postajući nasilni pod uticajem alkohola, pri čemu se alkohol smatra uzrokom gubitka

kontrole. S druge strane, gubitak kontrole se može definisati kao rezultat nesposobnosti muškaraca da kontrolišu svoj bes i frustracije. U vezi sa ulogom koja je data muškarcima u društvu, polna socijalizacija i očekivanja podrazumevaju da muškarci potiskuju svoj bes i frustracije, pa je logično da kada se ove emocije nagomilaju dolazi do gubitka kontrole, odnosno oslobađanja emocija putem eskalacije nasilja, pri čemu u najvećem procentu slučajeva žena iako žrtva dodatno biva proglašena krivcem za nasilje koje trpi. Međutim, mora se uzeti u obzir da je muško nasilje pažljivo usmereno ka određenim osobama u određenom vremenu i prostoru, što podrazumeva da ove osobe nisu nasilne prema svojim šefovima ma koliko da ih oni provociraju, i ma koliko nasilnici bili u emocionalnom stanju „gubitka kontrole“. Na taj način, njihovo ponašanje je kontrolisano, jer najčeće za žrtvu biraju svoje partnerke u privatnosti porodice, preduzimajući sve mere kako ne bi bilo vidljivih dokaza nasilja, što je odličan dokaz tome do koje mere su oni spremni da svoje taktike pažljivo izaberu (neki uništavaju nameštaj, neki se oslanjaju na pretnje nasiljem, neki prete i deci), ali u principu oni sami biraju šta će a šta neće učiniti žrtvi, iako tvrde da su izgubili kontrolu. Ovo ukazuje na činjenicu da su nasilnici sposobni da kontrolišu svoje nasilno ponašanje.

Gore predstavljena teorija je poznata i kao **teorija cikličnog nasilja**. Nakon što je tenzija oslobođena u vidu nasilja, nastupio bi period “medenog meseca” tokom kojeg bi par uživao – žena bi bila spokojna, a muškarac bi bio nežan, izvinjavao se i kajao zbog počinjenog nasilja. Ipak, mora se imati u vidu da mnoge žene nikad ne dožive ovaj period “medenog meseca”, pri čemu su neke izjavljivale da nije bilo gradacijskog nagomilavanja tenzije, već se pre radilo o nepredvidivim i nasumičnim epizodama nasilja. Kako ova teorija ne objašnjava zašto je nasilje usmereno samo prema intimnim partnerima, a ne i prema drugim osobama, često je posmatrana zajedno sa modelom “**porodično - partnerskog konflikta**”, prema kom i muškarci i žene doprinose nasilju u intimnim vezama, uz pretpostavku da je bitna karakteristika veza *obostrano nasilje*, i da u mnogim slučajevima žena zapravo provocira muža uzrokujući njegove nasilne odgovore i reakcije. Na taj način, žensko ponašanje doprinosi podizanju tenzije kod muškarca, sve dok ne dođe do nasilja koje prati period „medenog meseca“.

Teorije koje su zasnovane na ideji obostranog nasilja najčešće ne uzimaju u obzir različite načine na koje muškarci, odnosno žene koriste nasilje u intimnim vezama. Tako, svaka teorija koja opisuje nasilje kao reakciju na provokacije partnera je jedan od načina da se ponovo

okriviti žrtva, pri čemu se ne uzimaju u obzir svi oni slučajevi u kojima suprug eksplodira oko trivijalnih stvari ili tuče ženu dok spava.

Do sada je bilo pomena uglavnom o načinima muškog kriminaliteta, dok je sa druge strane generalno govoreći, ženski kriminalitet znatno manje proučavan od muškog. Može se slobodno reći da je krivično - pravni aspekt najviše zapostavljen aspekt kriminaliteta žena, a naročito kaznena politika sudova prema ženama i položaj žene - počinioca u krivičnom postupku, što zapravo predstavlja odnos formalne društvene kontrole prema kriminalitetu žena. Razlozi za ovo leže, kako u specifičnosti ženskog kriminaliteta u poređenju sa muškim, tako i u krivično - pravnoj reakciji na kriminalitet žena. U istraživanju **Vesne Nikolić Ristanović** i **Nataše Mrvić**, objavljenom u delu „Društvena kontrola i kriminalitet žena“ ukazano je da, iako prema Ustavu postoji zagarantovano pravo na jednak tretman muškaraca i žena, u praksi je izuzetno različit njihov krivično - pravni položaj, pri čemu postoji tendencija, kako kod nas, tako i u svetu, da se za pojedina krivična dela žene blaže kažnjavaju ili uopšte ne kažnjavaju, odnosno, u nekim slučajevima žene imaju poseban tretman.

U starijoj kriminalističkoj literaturi, **C. Lombroso** je kriminalitet žena posmatrao kao tendenciju u vezi sa individualnim karakteristikama koje je smatrao biološkim atavizmom poput oblika lobanje ili crta lica. U kasnijim objavljenim istraživanjima, tokom 1968. godine, **Cowie i Slater**, kao zastupnici **hromozomske teorije**, zaključuju da u kriminalno ponašanje devojaka mogu voditi određene fizičke crte poput visine, ali i muške psihičke crte uočene kod žena kao što su energičnost, agresivnost, preduzimljivost.

Psihološka objašnjenja kriminaliteta žena **Thomas-a i Freud-a** polaze od određenih fizioloških crta žena kao što su materinski nagon i pasivnost koje izazivaju i određene psihičke reakcije. Na taj način, vršenje krivičnih dela od strane žena biva tumačeno kao odstupanje od prirodnih uloga ženskog pola ili pobuna protiv istih. Freud je smatrao da je svaki oblik ove pobune rezultat nedostatka u razvoju zdravog ženskog ponašanja. Sa druge strane po Freud-u, žena kao žrtva nasilja je zapravo žena prirodno predodređena da bude mazohistkinja, čiji se koren može naći u dubokim unutrašnjim konfliktima.

U istraživanjima tokom 1950. godine **Pollak** primećuje nedostatak podataka o ženskom kriminalitetu i objašnjavajući ovo time da su žene sposobnije da bolje prikrivaju svoja krivična dela, ako se uzmu u obzir specifičan društveni položaj žena i njihova socijalizacija,

smatrajući da su žene podobnije za vršenje krivičnih dela u vezi sa njihovim životom koji je seksualno orijentisan, praveći razliku između motiva izvršenja krivičnih dela koji se kod muškaraca uglavnom ogleda u koristoljublju, dok su kod žena u pitanju seksualna motivisanost i kleptomanija. Prema istraživanjima ovog autora, krivična dela žena, čak i ako su otkrivena, retko kada bivaju prijavljena, a čak i ako do toga dođe ženama su pružene razne pogodnosti u krivičnom postupku što se može tumačiti kao rezultat potrebe muškaraca da budu kavaljeri. Takođe, žene su češće u prilici da podstiču ili pomažu zločin, nego da budu direktni izvršioci istog.

Od izuzetnog značaja za razumevanje nasilja u porodici su istraživanja **Leonore Walker** koja je formulisala teoriju naučene bespomoćnosti i teoriju cikličnog nasilja. Teorija o **naučenoj bespomoćnosti** žrtve, polazi od psiholoških istraživanja ponašanja žena koje i pored svega ostaju u nasilnim vezama, a zasnovana je na hipotezi da je situacija takva jer stalna izloženost nasilju umanjuje volju žene da napusti nasilnika. Time teorija objašnjava zašto žene postaju žrtve i kako ih proces viktimizacije onemogućava da napuste nasilnika. Tri osnovna elementa teorije su:

1. informacija o tome šta će se dogoditi (mogućnost),
2. kognitivna predstava o mogućnosti da se nešto dogodi (učenje, očekivanje, verovanje, percepcija), i
3. ponašanje.

Za osećanje bespomoćnosti od većeg je značaja očekivanje, odnosno predstava koju osoba o tome ima, od toga da li kod te osobe zaista postoji kontrola nad vlastitim životom. U tom smislu, ova teorija praktično kritikuje one teorije koje su davale tumačenje da žena ostaje u nasilnoj vezi jer je mazohistkinja. Autorka naglašava da polnom socijalizacijom, žene uče svoju tradicionalnu ulogu koja u njima stvara pogrešno uverenje da imaju malo direktne kontrole nad svojim životom, paralizujući svaku njihovu misao o aktivnom suprotstavljanju i promeni, čime je objašnjeno nenapuštanje nasilnika u bračnoj odnosno intimnoj vezi. Osećanje bespomoćnosti karakteristično je kako za žene domaćice tako i za uspešne zaposlene žene koje su naučene da svoj brak moraju održati, pa zbog toga skrivaju nasilje koje trpe.

Postoje mnogi društveni, ekonomski i kulturni razlozi koje bi trebalo pridodati a zbog kojih žena ostaje u vezi sa nasilnikom, pri čemu u mnogim slučajevima ti razlozi znaju biti veoma racionalni – strah od osвете nasilnika prema njoj ili prema deci, loše finansijsko stanje,

odnosno finansijska zavisnost od nasilnika, kao i pritisak od strane porodice ili zajednice da ne napusti supruga. Ovo poslednje je naročito karakteristično za manja mesta u unutrašnjosti Srbije, gde žena žrtva nasilja često ne može očekivati podršku porodice ukoliko odluči da napusti nasilnika, pošto se na razvod gleda kao na nešto nemoralno, pri čemu je veliki broj razvedenih žena uglavnom etiketiran i stigmatizovan od strane zajednice.

Prigovor ovoj teoriji ogleda se i u činjenici da žene koje ostaju u nasilnim vezama često pokušavaju da napuste nasilnika, i veoma oprezno i svesno pokušavaju da umanje nasilje i zaštite svoju decu. Na taj način žene žrtve nasilja ne žive u stanju naučene bespomoćnosti, one traže kanale kojima mogu izaći iz kruga nasilja, ali često upadaju u krug ostanka, napuštanja i ponovnog vraćanja nasilniku, pri čemu one donose svesne i aktivne odluke – napuštajući nasilnika na kratko vreme u nadi da će nasilje prestati, ali pokušavaju da ponovo uspostave vezu sa njim na nenasilnoj osnovi.

Teorija o naučenoj bespomoćnosti oslanja se na karakteristike žena žrtava kao što su nisko samopoštovanje, tendencija povlačenja i ideja o gubitku kontrole, kao posledicu, odnosno fizički i psihološki efekat nasilja, više nego njegov uzrok. Statični model koji ova teorija predstavlja, u suprotnosti je sa činjenicom da se nasilje i reakcija žene na nasilje, menjaju tokom vremena. Prva epizoda nasilja je po pravilu manje nasilje, žrtve su često šokirane ili iznenađene, i veruju da se ono neće ponoviti. One veruju da će se stanje promeniti i zbog tog svog uverenja i dalje ostaju posvećene vezi, počinjući da preispituju sebe i svoje ponašanje u pokušaju da odgovore na pitanje šta je izazvalo nasilje. Ovo nije neobično u patrijarhalnom društvu koje podrazumeva da je uloga žene da brine o zadovoljstvu muža i porodice, tako da se od njih očekuje da se zapitaju kako je njihovo ponašanje "uzrokovalo" nasilje supruga. Od pojedinca do pojedinca zavisi koliko će nekoj ženi biti potrebno vremena da shvati ovu društveno konstruisanu situaciju i da prihvati činjenicu da njeno ponašanje nije ono što uzrokuje nasilje.

Paralelno sa pojavom ove teorije događa se ponovni uspon psihopatologije, po kojoj teoretičari smatraju da žene ostaju u nasilnim vezama zato što pate od poremećaja ličnosti koji ih je na prvom mestu usmerio da traže nasilne veze kao sredstvo samokažnjavanja, ili se smatra da su zavisne od nasilnih veza. Navođeno je da su mnoge od ovih žena uglavnom alkoholičarke, kao i njihovi supruzi, tako da ih je moguće izlečiti kroz programe odvikavanja od alkoholizma. Svakako, ove teorije su u suprotnosti sa činjenicom da su žene imale vrlo

racionalne razloge zbog kojih su ostajale u nasilnim vezama. Treba napomenuti da, iako za žene žrtve nasilja postoji veći rizik da postanu zavisne od alkohola ili droga, ovo je pre posledica nasilja nego uzrok.

Nakon ovih teorija, kroz godine istraživanja pojavile su se **teorije socijalnog učenja**, po kojima se smatralo da su muškarci nasilni jer su u svojim primarnim porodicama kao deca naučili da je nasilje model rešavanja konflikata, dok su žene, po istoj teoriji, tragale za nasilnim muškarcima iz razloga što su u svojim porodicama gledale kako njihove majke zlostavljaju njihovi očevi. Dakle, radi se o učenju uloga muškaraca i žena respektivno, što kasnije, u odraslom dobu, doprinosi nasilnom ponašanju, mada iako istraživanja pokazuju da su oni dečaci koji su prisustvovali scenama nasilja u porodici kao deca skloniji da postanu nasilni kao odrasli, nemoguće je poreći da je opet veliki broj onih koji to ne postanu. Kompletnije objašnjenje uzima u obzir i uticaj šireg društva, jer ono toleriše i podržava uverenje da muškarac treba da kontroliše svoju ženu i da uspostavlja ovaj vid kontrole putem nasilja. Primer **socio-psihološkog** pristupa je takođe i teorija socijalnog učenja **Alberta Bandure** („Principi promene ponašanja“, iz 1969. god.), koja uzima u obzir nekoliko međusobno povezanih faktora: nasilje u primarnoj porodici supružnika, agresiju kao stil ponašanja ličnosti, stres, upotrebu i zloupotrebu alkohola i nezadovoljstvo bračnom vezom.

Proučavajući razlike između muškog i ženskog kriminaliteta, kriminolog **Edwin Sutherland** smatra da u zemljama gde žene uživaju veću slobodu i ravnopravnost sa muškarcima (Zapadna Evropa i SAD) stope ženskog kriminaliteta imaju tendenciju približavanja stopama muškog kriminaliteta. Njegov stav je da krivično delo predstavlja proizvod ličnosti i situacije, što njegovu teoriju može svrstati u red socio - psiholoških.

Ono što nedostaje u ovim teorijama je prepoznavanje nasilnikove namere da uspostavi kontrolu nad partnerkinim akcijama, mislima i osećanjima. Aktuelno shvatanje nasilja kroz gore pomenuti **točak nasilja i kontrolne taktike** rezultat je sprovedenih diskusija sa ženama žrtvama nasilja i nasilnicima kroz Interventni program za nasilje nad ženom u porodici u Duluth-u (*Domestic Abuse Intervention Project*), gde točak nasilja opisuje razne taktike kojima se nasilnik koristi kako bi održao moć i kontrolu nad partnerkom.

U nasilnim vezama, nasilnik koristi određene obrasce taktika opisane na točku nasilja, kako bi pojačao upotrebu fizičkog nasilja, pri čemu epizode nasilja nisu izolovani primeri gubitka

kontrole, niti ciklični izlivi besa i frustracije. U suštini, svaki primer nasilja je deo šireg obrasca ponašanja koje ima za cilj da sprovede i održi moć i kontrolu nad žrtvom. Točak nasilja je zasnovan na pretpostavci da je svrha nasilja moć i kontrola nad ženom. Pretpostavke ranije prikazanih teorija – dečak koji posmatra nasilje u svojoj porodici, kao zloupotreba droga i alkohola, mogu biti faktori koji doprinose nasilju, ali nikako nisu uzrok nasilja, jer nasilnik svesno koristi taktike kako bi osigurao submisivnost partnerke. On otpočinje intimnu vezu sa određenim očekivanjima o tome ko ima kontrolu i koji su mehanizmi dominacije prihvatljivi, pri čemu je pre reč o stavovima i uverenjima koji određuju nasilnikovo ponašanje, nego o samom ponašanju žrtve. Praksa muškog nasilja, koje održava i podstiče žensku podređenost i nejednaku moć, za uzvrat je tolerisana i ojačana kako političkim, tako i kulturnim institucijama i ekonomijom društva.

Čak ni ova teorija koja smatra da nasilnici koriste nasilje kako bi stekli moć i kontrolu, nije dovoljna da objasni celokupan fenomen nasilja. Iako točak nasilja opisuje iskustva žena, nasilnici u terapijskim grupama ipak ne pokazuju želju za moći i kontrolom kada govore o svom nasilnom ponašanju. Time je dodata još jedna dimenzija u okvir objašnjenja nasilja – širi društveni kontekst. **Sociološka teorija**, dakle, tretira nasilje kao logičan rezultat odnosa dominacije i nejednakosti položaja muškaraca i žena, formiranih ne samo ličnim izborima i željama nekih muškaraca da dominiraju svojim ženama, već i načinom na koji društvo konstruiše društvene i ekonomske odnose žena i muškaraca u braku, intimnim vezama i porodici. Zadatak društva je da shvati da je reakcija na nasilje od izuzetnog značaja za rešavanje problema nasilja u porodici.

Opšta sistemska teorija posmatra nasilje u porodici kao sistematski, kontinuirani element društvene interakcije. Tako **Strauss** uzroke nasilja nad ženama vidi u samoj strukturi društva i porodičnog sistema, pri čemu se među najznačajnijim faktorima izdvajaju: porodica kao društvena grupa sa visokim nivoom konflikata, visok nivo nasilja u društvu, porodična socijalizacija tj. vaspitavanje dece uz pomoć nasilja, kulturne norme i seksistička organizacija društva. Kulturne norme kao takve opravdavaju i dozvoljavaju upotrebu nasilja nad ženom od strane muškarca - supruge, dok seksistička organizacija društva i porodice utiče na visok nivo nasilja prema ženama u porodici.

Ekonomske teorije posmatraju nasilje u porodici kao posledicu ekonomskih faktora kao što su loše materijalno stanje, odnosno niske zarade supružnika, nezaposlenost, loši stambeni uslovi, veliki broj dece ili pripadnost nacionalnoj manjini.

Feminističke teorije imaju centralno delovanje u praksi bavljenja problemima žena i značajno su uticale na promenu društvenih institucija i svesti ljudi o problemu nasilja nad ženama. Kako su zasnovane na akcionim istraživanjima i iskustvima žrtava nasilja u porodici, ove teorije polaze od stava da je odnos moći u društvu uvek u korist muškaraca i da je taj odnos reflektovan u porodici. Neravnoteža moći ispoljava se u dominaciji jedne društvene grupe nad drugom, tj. jednog pola, muškaraca nad ženama, u dominaciji starijih nad mlađima, jedne klase, rase, nacije nad drugom itd. Na osnovu nejednake raspodele društvene moći nasilje se može podeliti na dve grupe:

- *Nasilje privilegovanih*, odnosno jakih, moćnih i bogatih nad slabima, nemoćnima i siromašnima;
- *Nasilje deprivilegovanih* (podređenih, marginalnih, siromašnih) koje predstavlja odgovor na nasilje prvih i usmereno je ka njima.

Imajući u vidu da se nasilje u porodici dešava u okviru patrijarhalnog društva koje ga toleriše, javlja se potreba da se problemima žena - žrtava bave alternativne, feministički organizovane grupe i organizacije, koje imaju zadatak da menjaju same uzroke nasilja, odnosno patrijarhalni poredak društva, njegovu seksističku organizaciju, moral i ideologiju koji daju legitimitet nasilju nad ženama. Ono što je neophodno jeste da se promeni svest o ovom problemu, da se građanstvo senzibilize, žene - žrtve da shvate da ono što im se dešava a čini normalnim u društvenom kontekstu, i zbog čega osećaju krivicu i stid, ustvari nije njihova greška i da mora biti prepoznato kao krivično delo, zato što svako nasilje u načelu to i jeste.

Feministički princip na kojem počivaju organizacije koje se bave problemom nasilja nad ženama jeste pre svega, stav da je nasilje nad ženama društveni fenomen, a ne individualni problem zlostavljane žene. Problem leži u tome što se društvo koristi određenim mehanizmima koji održavaju nevidljivost ovog nasilja, kao što su:

- ✓ činjenica da je moralna žena ona koja ćuti, jer nema ničiju podršku (često ni od svoje primarne porodice), trpi nasilje i seksualne odnose u braku onda kada to ne želi, a ako i pokuša da se razvede može računati samo na osudu i stigmatizaciju od strane zajednice;

- ✓ stav „Nasilje u porodici je privatna stvar“ koji sakriva činjenicu da je nasilje krivično delo, pri čemu se policija ne meša u “privatni domen“ porodice, iako za tim postoji potreba.

Karakteristika patrijarhalnog poretka je razdvajanje privatne – ženske sfere koja se smatra manje vrednom, i javne – muške, tzv. privilegovane sfere. Od institucije *pater familiasa* do danas, u još uvek patrijarhalnim društvima, muškarac je taj koji ima pravo na upotrebu sile, pa s tim u vezi, feministički slogan “*lično je političko*” ima za cilj da problem privatnog nasilja postavi pred javnost.

Feministkinje oštro kritikuju stav da je žrtva kriva za nasilje, imajući u vidu da je muško nasilje univerzalno u svim kulturama i društvima, stvara se osećaj krivice kod žrtve tako da žena ne može imenovati i shvatiti nasilje koje joj se događa. Pored toga, feministkinje čvrsto osuđuju i uverenje da su žene mazohistkinje, smatrajući da žrtva paralisana strahom u nemogućnosti da se brani od jačeg od sebe, ne može biti smatrana mazohistkinjom.

Norme koje nameće jedno patrijarhalno društvo čvrsto drže do stava da je reč muškarca – legitimna, dok sa druge strane postoji značajno nepoverenje u ženin iskaz o nasilju koje je pretrpela. Iz tog razloga je jedan od osnovnih principa na kojima počiva svaka feministička organizacija - poverenje u ženu koja se obraća za pomoć.

Kada je reč o ženama počinioćima nasilja u porodici, ono što je predmet proučavanja u ovom radu, je praksa gde žene koje su žrtve dugogodišnjeg nasilja u porodici odlučuju ubiti nasilnika kako bi se oslobodile i izašle iz kruga nasilja. Poseban značaj se pridaje nasilju u primarnoj porodici kao kriminogenom faktoru ubistava koje vrše žene. Istraživanje **Angele Browne**, kao jedno od prvih istraživanja koje se dublje bavilo ubistvima koje su počinile žene u kontekstu njihove pozicije žrtve, dalo je rezultate na osnovu kojih je autorka zaključila da ne postoje bitnije razlike među ženama - žrtvama nasilja koje su ubile nasilne partnere i onih koje to nisu učinile, već se razlike mogu videti među njihovim partnerima. Naime, partneri žena koje su se odlučile na korak ubistva kao izlaza iz kruga nasilja, češće su koristili droge i alkohol, njihovo nasilno ponašanje je bilo teže i češće, a češće je uključivalo i seksualno nasilje, kao i pretnje ubistvom i nasilje nad decom.

3.3. Predrasude o zlostavljanju

Najčešće predrasude o zlostavljanju su:

- Žrtve zlostavljanja potiču iz porodica sa niskim primanjima i niskim stepenom obrazovanja. U stvarnosti, žrtve nasilja u porodici potiču iz svih životnih položaja. Rasa, religija, socijalno-ekonomska pozadina nisu nikakvi predskazivači zlostavljanja. Žrtve zlostavljanja mogu biti visoko obrazovane ili neobrazovane, stručnjaci ili fizički radnici.
- Žrtve ostaju u nasilnim vezama zato što im se dopada da budu zlostavljane. To jednostavno nije istina. Mnoge od žrtava su bile uslovljene da prihvate batine zato što ih okrivljuju njihovi zlostavljači, ali njima se nikako ne dopada da dobijaju batine. Mnoge žrtve zapravo "prihvataju nasilje kao nešto uobičajeno u vezama."
- Do nasilja dolazi uglavnom među strancima. Nasuprot popularnom verovanju, najveći rizik da žena bude napadnuta dolazi od bliskog partnera. Statistike iz ministarstva pravosuđa pokazuju da su napadi na žene sedam puta učestaliji od strane napadača sa kojima imaju bliske odnose nego što su muške žrtve nasilja.
- Zlostavljanje nije veliki problem. Nasilje u porodici je jedan od ozbiljnijih zdravstvenih problema danas. Kao što svi znamo, ono utiče na svaki društveno-ekonomski segment društva.
- Često žrtve zlostavljanja osećaju da zaslužuju to zlostavljanje kome su podvrgnute. Njih su, partneri, okolina ili možda sveopšte društvo, ubedili da je zlostavljanje njihova krivica. To nije istina.

Iako zlostavljanje može biti različitih oblika, često su prisutni zajednički elementi. Na primer, često je prisutna težnja da se okrivi žrtva zlostavljanja. Ženi će savetnik ili prijatelji možda reći da se „potčini” ili „da se više moli za svoj brak.” Često se žene vraćaju vezama u kojima su zlostavljane, ostavljajući mnoge u čudu zbog toga.²¹

²¹ Vidi više: <http://www.brakiporodica.org/>

4. BORBA PROTIV NASILJA U PORODICI

4.1. Institucije za prijavu nasilja

U poslednje vreme počinje da raste svest ljudi o nekim krivičnim delima koja su ranije bila tabu tema, pa tako žene žrtve nasilja prijavljuju nasilja Policijskoj upravi i Centrima za socijalni rad. Cilj Policijske uprave je da žene nauče da ističu probleme, a ne da ih skrivaju kako se na kraju ne bi dešavale još gore stvari.

Prema informacijama iz policije koje saznajemo putem sredstava javnog informisanja, gotovo svakodnevno pristižu prijave o nasiljima u porodici, na osnovu čega se može zaključiti da je procenat nasilja u porodici stalno u porastu. Vrlo često prijave podnose komšije, što je ranije smatrano mešanjem u tuđi život i tuđe probleme, ali se to u poslednje vreme sve više doživljava kao građanska obaveza. Mnogi još ne znaju da mogu prijaviti ne samo fizičko, već i psihičko maltretiranje od strane članova porodice što je mnogo teži oblik zlostavljanja, jer ostavlja trajne psihičke posledice.

U policiji se ne procesuiraju sve prijave porodičnog nasilja, jer službenici koji rade na tim slučajevima nastoje da očuvaju bračnu zajednicu čijim raspadom bi došlo do još težih problema pa i do socijalnih slučajeva u kojima deca ostaju bez jednog roditelja. Dakle, na ovakav način policija preuzima veliki rizik jer ne procesuiranjem tih krivičnih dela ostavlja se prostor da nepodnošljivi odnosi unutar bračnih zajednica i dalje traju i čak da dovedu do najtežih posledica. S druge strane, postoje primeri kada nakon intervencije policije i upozorenja nasilnika s mogućim posledicama dolazi do mira u kući. Policijska uprava u pojedinim regijama (npr. Crna Gora) razmatra mogućnost zapošljavanja inspektora za praćenje porodičnog nasilja i maloletničke delikvencije što bi svakako bio veliki napredak i prevencija u ovakvim slučajevima

Sušтина rada policije u zajednici je podizanje svesti građana kada su u pitanju nasilja u porodici, odnosno da ženska populacija koja je nasilništvu najviše izložena, nauči da ističe probleme a ne da budu skriveni, da bi se na kraju dešavale još gore stvari.

Nakon što je nasilje u porodici postalo krivično delo kod ljudi se rodio izvestan strah, dok ima i onih koji smatraju da im sud i policija ne mogu ništa jer su oni gazde u kući. Nasilje najčešće prijavljuju žene koje su godinama zlostavljane. Dešava se da žena u toku postupka koji se vodi protiv njenog muža odustane od gonjenja braneći ga da je to učinio iz nehata. Ona to radi najverovatnije pod pritiskom ostalih članova porodice koji je na kraju osuđuju da je ona glavni krivac što je njen suprug u zatvoru. Žena koja se nadje u takvoj situaciji da je drugi osuđuju uglavnom odustaje od gonjenja, i ona postaje glavni krivac jer je u malim sredinama veoma bitno šta će reći javnost, prijatelji, komšije, dok se u drugi plan stavlja pitanje kako neko živi i da li trpi nasilje.

Pravnici u Centrima za socijalni rad smatraju da se nasilnici tako ponašaju najčešće zbog ljubomore, alkoholisanosti, besposlenosti, negativnih naboja pa se smatraju najkomotnijim da u svojoj kući sprovede teror i žene krive za svoje brojne neuspehe. Promene u javnom životu, poput rata u značajnoj meri utiču na odnose među ljudima i pogoduju nasilju i u porodici i van nje.

Centar za socijalni rad, kao savetodavni organ, pokušava da prevaziđe problem u razgovoru sa strankama, ubeđivanjem, savetima i stručnim mišljenjima da bi trebalo savesno da postupaju jedno prema drugom, da nasilje nije u redu jer remeti čitavu porodicu, a u najvećoj meri se odražava na decu. Bračni drugovi najčešće ostvare međusobni dogovor pred socijalnim radnikom odnosno službenikom Centra za socijalni rad, ali se dešava da se nasilje nastavlja kad stignu kući. Dešavalo se da žena pred socijalnim radnikom, a u prisustvu supruga ne sme da kaže istinu jer se plaši posledica kad dođe kući. Muževe posebno pogađa to što njihove supruge pred nepoznatim licem razotkrivaju njihovo ponašanje, dok se oni trude da sačuvaju autoritet i rejting u društvu.

Motivi za nasilje su raznovrsni, zavise od strukture i statusa porodice, od osobina supružnika, njihovog neslaganja u određenim segmentima porodičnog života, a posebno je kod nas specifično i to što postoje veliki uticaj i drugih, npr. svekrve, zaove, jetrve, devera.

Ono što je specifično i sa čim se susrećemo su fizička nasilja u velikoj meri. Neretko smo upoznati s činjenicom da muž brutalno pretuče ženu i bez ikakvog razloga i motiva, uzme joj slobodu zatvaranjem i izoluje je od spoljašnjeg sveta. Ovakvi slučajevi javljaju se uglavnom u

porodicama lošijeg materijalnog stanja, porodicama u kojima je jedan član porodice bolestan i ne nailazi na razumevanje drugog.

Ipak, svaki slučaj porodičnog nasilja je specifičan na svoj način. Poznato je da se za neka nasilja sazna i posle deset i više godina trajanja nasilništva nad ženom, pa se postavlja pitanje koliko je snage imala takva žena koja je u tako dugom periodu bila izložena nasilju i izdržavala nasilje u kojem je sačuvala porodicu. Izloženost žena nasilju ima duboke korene u patrijarhalnoj strukturi društva i tradicionalnoj podeli polova.²²

4.2. Evropska unija i Ujedinjene nacije

„Postizanje demokratije unapred pretpostavlja postojanje stvarnog partnerstva između muškaraca i žena u vođenju poslova društva u kome oni rade u uslovima jednakosti i komplementarnosti, uzajamno se obogaćujući svojim razlikama.“²³ Akcenat je na dva komplementarna koncepta: koncept ravnopravnosti koji ukazuje na činjenicu da su osobe različitih polova, različite, ali ravnopravne, i koncept o partnerstvu koji podrazumeva da zajedničko kreativno delovanje muškaraca i žena može biti ostvareno, u cilju rešavanja problema zajednice.

Ovde su pomenuti samo neki od mnogobrojnih međunarodnih ugovora koji se odnose na položaj i zaštitu žena od porodičnog nasilja.

Međunarodno pravo donelo je niz konvencija kojima se štite prava žena i uspostavlja zakonska jednakost i ravnopravnost polova. Glavnu ulogu u procesu priznavanja ženskih prava kao ljudskih prava imala je Komisija Ujedinjenih nacija za položaj žena, osnovana 1947. godine. Komisija je napravila nacrt *Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena* (u daljem tekstu CEDAW), najvažnijeg dokumenta u sferi zaštite ženskih ljudskih prava, i inicirala četiri svetske konferencije o ženama koje su za rezultat imale dokumente potpisane od većine država članica UN-a. CEDAW je usvojena od strane Generalne skupštine UN 1979. godine, a kada je ratifikovalo dvadeset zemalja 1981. godine, stupila je na snagu kao

²² Vidi više: Petrović B. i Meško G., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008.

²³ Univerzalna deklaracija o demokratiji, čl. 4

međunarodni ugovor. CEDAW i Komisija afirmišu princip jednakosti, uz zahtev upućen državama potpisnicama da preduzmu mere, uključujući i zakonodavne, kako bi se osiguralo poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda kao osnov jednakosti (čl. 3.). Predviđene su i odgovarajuće sankcije u slučaju diskriminacije. Diskriminacija žena „označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.“ (čl. 1.)

Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama usvojena je od strane Generalne skupštine UN 1993. godine. Nasilje prema ženama „znači svaki akt polno zasnovanog nasilja koji rezultira ili može da ima za rezultat fizičku, seksualnu ili psihičku štetu ili patnje žena, uključujući pretnje takvim aktima, ograničenje ili proizvoljno lišavanje slobode, bez obzira da li proizlazi iz javnog ili privatnog života.“ (čl. 1.) Ovde spadaju fizičko, psihološko i seksualno nasilje, bilo u porodici, od strane institucija ili pak države. Imajući u vidu dalekosežnost problema nasilja nad ženama, kao oblika kršenja ljudskih prava i osnovnih ljudskih sloboda, manifestaciju muške dominacije i istorijski nejednakih odnosa moći muškaraca i žena, ova deklaracija je doneta kao izraz ojačavanja postojećih međunarodnih instrumenata jednim specifičnim ugovorom koji se bavi isključivo problemom nasilja nad ženama. Kako je problem rasprostranjen bez obzira na imovinske, klasne i kulturne granice, postoji potreba da se odgovori hitnim i efikasnim merama za eliminaciju nasilja. Iako je nasilje univerzalna pojava, postoje određene ranjive grupe koje su posebno izložene nasilju kao što su na primer: žene koje pripadaju manjinama, urođeničke žene, izbeglice, migrantkinje, žene u seoskim i udaljenim zajednicama, siromašne, zatvorenice, starije žene, one sa invaliditetom, žene u toku rata i dr.

Od država potpisnica se očekuje da osude nasilje nad ženama i primene odgovarajuća sredstva u politici eliminacije nasilja. Najpre, u članu 4. pozivaju se države da ratifikuju ovu deklaraciju. Lista mera koje države treba da preduzmu po potpisivanju deklaracije dalje uključuje uzdržavanje od angažovanja u nasilju prema ženama, te preduzimanje mera za sprečavanje istog, vođenje istrage i kažnjavanje takvih dela prema ženama u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom. Pozivaju se države potpisnice, da unaprede kaznene, građanske, radne i administrativne sankcije radi kažnjavanja i nadoknade štete ženama žrtvama nasilja. Imajući u vidu otežan pristup žena državnim institucijama, deklaracija

naglašava potrebu da im se obezbedi pristup pravosudnim mehanizmima, pravedni i efikasni pravni lekovi za nadoknadu štete, kao i zahtev da se žene informišu o pravima da traže ovu nadoknadu.

Takođe, bitan deo procesa eliminacije nasilja nad ženama predstavlja apel na države potpisnice da razviju nacionalne planove aktivnosti radi unapređenja zaštite žena od svih oblika nasilja, pri čemu treba uzeti u obzir iskustva nevladinih organizacija. Dalje, preventivne mere pravne, političke, administrativne i kulturne prirode u cilju zaštite prava žena. Predviđen je i efikasan sistem pristupačnih mera za oporavak žrtava nasilja, pomoć u nezi dece, rehabilitacija, savetovanje, zdravstvene i socijalne službe, i razni programi, kada do nasilja dođe. Službena lica odgovorna za primenu politike eliminacije nasilja nad ženama moraju proći odgovarajuću obuku i biti senzibilisani kada su potrebe žena u pitanju. Naročito je važno prihvatiti i sarađivati sa ženskih grupama i organizacijama širom sveta koje imaju zadatak podizanja svesti o problemu nasilja nad ženama. Dakle, postavljen je zahtev za saradnjom na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou. Bitan doprinos ovih nevladinih organizacija i ženskih grupa jesu istraživanja, statistike i prikupljeni podaci o nasilju nad ženama koji bi trebalo da budu dostupni kako stručnoj, tako i opštoj javnosti.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, doneta 1995. godine na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, dala je globalni okvir za poboljšanje položaja žena. U posebnom poglavlju (D) bliže je određeno nasilje nad ženama, imajući u vidu posebne ranjive grupe žena, problem trgovine ženama i decom radi seksualne eksploatacije. Ova deklaracija je označila nacionalne mehanizme za postizanje rodne ravnopravnosti kao ključne faktore za zaključke konferencije sadržane u Platformi za akciju. Pozvane su vlade da osnuju ove mehanizme, ili da unaprede iste ako ih već imaju.

Osnovni elementi nacionalnih mehanizama za postizanje rodne jednakosti su:²⁴

1. Tela (komisije, odbori, saveti)
2. Nacionalni planovi akcije
3. Zakon o jednakosti polova ili šire, antidiskriminativni zakoni i
4. Ombudi

²⁴ Vidi više: Mršević Z., Standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u demokratskim zemljama, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, OEBS, Beograd 2002.

Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi je dokument donet od strane Saveta Evrope u Rimu 1993. godine. Kao dodatak Deklaraciji, predviđen je Plan akcije u kojem moraju biti sadržane „usklađene mere koje se tiču istraživanja, prevencije, obrazovanja, zaštite od institucionalizovanog ili domaćeg nasilja, pomoći i podrške žrtvama, represivnih mera, podsticanja krivične procedure, kao i inkriminisanja akata nasilja izvršenih u braku“ (čl. 24.). U okviru međunarodne saradnje računa se na razmenu iskustava i statističkih podataka o nasilju.

U okviru strategija intervenisanja koje su deo Plana akcije za borbu protiv nasilja nad ženama predviđene su sledeće mere:

- 1. Istraživanje i ocena** – podrška istraživanju pojave nasilja nad ženama, ocena pozitivnog zakonodavstva, programa i mera za eliminaciju nasilja na državnom i evropskom nivou, saradnja između organizacija i istraživača u različitim državama zarad razmene rezultata istraživanja;
- 2. Zakonodavni, sudski i policijski aspekti:**
 - a) „Krivične, javne i privatne zakonske sankcije za različite forme nasilja nad ženama, koje se smatraju prestupima: nasilje nad ženama u porodici (uključujući silovanje u braku) mora biti tretirano podjednako ozbiljno kao nasilje van porodice;
 - b) Prepoznavanje, u nacionalnom zakonodavstvu, psiholoških i socijalnih potreba žrtve i razmatranje najefikasnijih mera obeštećenja, posebno alternativa suđenju i zatvaranju izvršilaca;
 - c) Neprekidno usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa strožim normama usvojenim na međunarodnom nivou;
 - d) Mogućnost besplatne pravne pomoći žrtvi;
 - e) Adekvatno postupanje policije u slučaju nasilja nad ženama (prijem od strane ženskih policijskih službenika) i pomoć žrtvama: obavezno registrovanje podnosioca žalbe, pozitivno držanje prema žrtvi, upoznavanje žrtve sa njenim pravima i raspoloživom pomoći; mogućnost brze i efikasne intervencije (tj. uklanjanje izvršioca nasilja iz bračnog doma);
 - f) Krivični postupak koji žrtvi garantuje zaštitu njenog dostojanstva i privatnosti;
 - g) Razvoj adekvatnih domaćih zakonskih sankcija i intenziviranje međunarodne saradnje između policije i sudstva sa posebnim osvrtom na gonjenje i rasturanje nadsudskih mreža trgovine ženama.“

3. Prevencija i obrazovanje – mere za promenu stavova o nejednakosti muškaraca i žena, podizanje svesti o problemima nasilja nad ženama, javno informisanje i kampanje, obrazovanje građana, posebno članova javnih službi o nasilju, podizanje svesti o nenasilju kod muškaraca, te kod žena kako bi prijavile akte nasilja, uticaj na medije, bezbednost u okviru urbanog planiranja, posredovanje u porodici i dr.

4. Pomoć

- „Adekvatna pažnja i socijalna, ekonomska i psihološka pomoć vlasti (uključujući i lokalnu vlast) za žene žrtve nasilja;
- Saradnja i koordinisano delovanje različitih tela nadležnih za pružanje pomoći (pravosudnih organa, profesionalaca medicinskih i socijalnih službi, policije, organizacija za pomoć žrtvama) u cilju obezbeđenja odgovarajuće podrške za raznovrsne potrebe žrtava;
- Materijalna i druga podrška vlasti za osnivanje i delovanje službi hitne pomoći (skloništa za pretučene žene, grupa za pružanje podrške) i dobrovoljnih organizacija koje pomažu i žrtvi i nasilniku.“

Savet Evrope je doneo *Deklaraciju o jednakosti između žena i muškaraca* kao fundamentalni kriterijum demokratije na Četvrtoj evropskoj ministarskoj konferenciji o jednakosti između žena i muškaraca u Istanbulu 1997. godine. Ova deklaracija promoviše jednakost polova kao preduslov demokratije, uključivanje žena u politički i javni život, dakle u ključne procese odlučivanja, i poziva muškarce da se uključe u snošenje odgovornosti u sferi privatnog života kako bi se unapredio kvalitet života svih. Deklaracija predviđa multidisciplinarne strategije sa ciljem promovisanja i obezbeđivanja rodno balansirane zastupljenosti, kroz niz sfera: jednakost u političkom i javnom životu, jednakost u ekonomskom i profesionalnom životu, usklađivanje porodičnih obaveza sa političkim i profesionalnim životom, te uloga muškarca u promociji jednakosti u demokratskom društvu.

5. PORODIČNO NASILJE U SRBIJI

I kod nas, nasilje u porodici je potiskivano, uz odgovor to se nama ne dešava. Zločin izvršen u krugu porodice još uvek je stvar privatnih odnosa, pri čemu institucije i dalje nedovoljno identifikuju nasilje nad ženama. Neprimenjivanjem zakona nasilje se tretira kao privatni problem, a ne krivični delikt. Štite se muškarci, postojeće društveno stanje, u kome muškarci kažnjavaju žene da bi potvrdili muški autoritet. Odnos institucija i društva prema nasilju nad ženama je prepun predrasuda, koje je feministička teorija zasnovana na praksi demantovala. Nasilje u porodici je kao isvako drugo nasilje težak i društveno opasan delikt, koji se ne može društveno tolerisati. Članice SOS telefona su još devedesetih insistirale da se nasilje nad ženama inkriminiše kao krivično delo i predlagale mere zaštite od nasilja, ali je trebalo proći više od deset godina da bi se unele posredovanjem VDS u odredbe, i to uopšteno, kao nasilje u porodici.

Našim zakonodavstvom nasilje u porodici je sada regulisano kao poseban oblik inkriminisanog ponašanja. Dopunama *Krivičnog zakonika* RS, marta 2002. godine nasilje u porodici prvi put je inkriminisano kao krivično delo. Do tada u zaštiti od nasilja u porodici, primenjivana su krivična dela protiv života i tela kroz odredbe o lakim i teškim telesnim povredama, najčešće kroz prekršajni postupak i novčane kazne. Zaštita je bila regulisana i kroz Ustav, međutim žene su bile bez prave potpune i adekvatne zaštite, i sama data zakonska rešenja u praksi nisu realizovana, ostajala su na marginama formalne društvene reakcije, zbog diskriminacije prema polu. Organi Ujedinjenih nacija i Savet Evrope usvojili su niz međunarodnih dokumenata u zaštiti pojedinca, žena, dece, porodice. Srbija kao potpisnica, preuzela je obavezu usklađivanja propisa, te su usvojeni novi standardi i u *Porodičnom zakonu*, koji je donet 24. februara 2005. godine. U posebnom delu donete su odredbe o zaštiti od nasilja u porodici. A u *Krivičnom zakoniku*, koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine u glavi *Krivična dela protiv braka i porodice* inkriminisano je kao poseban član, član 194. - Nasilje u porodici. Smatramo neophodnim kada dođe do ubistva da treba primenjivati čl. 114. stav 7. i 8. i uneti ga u odredbe samog člana o nasilju u porodici. Međutim, mi imamo norme na papiru, jer se još uvek retko sprovode. Organi krivičnog gonjenja i dalje ignorišu krivična dela izvršena u porodici, tretiraju ih kao lakši oblik nedozvoljenog ili nedovoljno opasnog protivpravnog ponašanja, ne pokrećući krivični postupak, a ako do krivičnog procesa - suđenja i dođe izriču se minimalne sankcije, najčešće oslobađajuće presude. Policija

je u svim slučajevima prijave nasilja obavezna intervenisati, bez opravdavanj obavezom poštovanja *prava na privatnost* pojedinca. Neprikosnovenost privatnosti zakonski garantovano ne znači i njenu nepovredivost kada su ugrožena prava i slobode drugih lica. Policija, kada se nasilje dogodi, te se pozove od strane žrtve ili nekog drugog lica, ima pravo ući u stan, izvršiti pretres lica i stvari, oduzeti opasne stvari, odvesti nasilnika, pritvoriti u skladu sa zakonom i podneti krivičnu prijavu. Da bi se zakoni poštovali neophodno je podsticati promene u radu institucija radi njihovog senzibilisanja u zaštiti žena žrtava nasilja u porodici.

5.1. Rasprostranjenost porodičnog nasilja u Srbiji

Tzv. „crna brojka“ nasilja u porodici je izuzetno velika, a iskustva nevladinih organizacija, SOS linija i Centara za socijalni rad pokazuju da na jedan prijavljen slučaj nasilja u porodici dolazi još najmanje 20 neprijavljenih.

Istraživanje nasilja u porodici Viktimološkog društva Srbije izvršeno 2001. godine na teritoriji Beograda, Subotice, Novog Sada, Užica, Zaječara, Niša i Vrnjačke Banje, obuhvatilo je uzorak od 700 punoletnih žena iz pomenutih gradskih, kao i seoskih sredina. Ovo istraživanje, koje je trebalo da utvrdi u kojoj meri su žene u Srbiji ugrožene nasiljem u porodici, imalo je za cilj uvid u rasprostranjenost, strukturu i karakteristike nasilja. Ispitivano je bračno nasilje, nasilje prema starim licima i nasilje roditelja prema punoletnim kćerkama, kao i eventualni drugi oblici nasilja. Pokušalo se saznati i kako žene poimaju nasilje i moguća pravna rešenja, u kojoj meri su spremne da ga prijave i zatraže pomoć državnih organa i nevladinih organizacija koje se bave ovim problemom. Istraživačice su ispitivale i uzroke nasilja, pre svega ekonomske faktore, uticaj rata i nasilja u primarnoj porodici žrtve i nasilnika. U prikupljanju podataka korišćena je viktimološka anketa i feministička metodologija.

Porodično nasilje, definisano za potrebe ovog istraživanja, shvata se kao psihičko, fizičko i seksualno nasilje koje prema punoletnim osobama ženskog pola vrše bračni i vanbračni (sadašnji i bivši)

drugovi, članovi porodice, bez obzira da li žive u istom domaćinstvu sa njima ili ne, kao i osobe sa kojima dele isto domaćinstvo (stambeni prostor u celini) bez obzira da li su u srodstvu sa njima ili ne.

Rezultati o rasprostranjenosti nasilja u porodici govore da skoro svaka druga ispitana žena (46,1%, odnosno njih 323) doživljava neki oblik psihičkog nasilja u porodici. Svaka treća žena (30,6%, odnosno njih 214) doživi fizički napad od člana porodice, dok se svakoj četvrtoj (26,3%, odnosno njih 184) preti nasiljem. U 7,4% slučajeva nasilje nad ženama obuhvata i upotrebu oružja ili oruđa kojima bi joj se mogle naneti ozbiljne povrede. Seksualno nasilje u porodici nakon punoletstva doživelo je 8,7% (61) ispitanica, i to od strane muža ili partnera (88,5%), odnosno bivšeg partnera (8,2%), dok je u manjem broju slučajeva seksualni nasilnik svekar, zet ili drugi član porodice. Tri ispitanice su u porodici doživele seksualni napad ili prisilu od strane više nasilnika.

U svim oblicima nasilja nasilnik je najčešće muž ili partner – u 63,5% slučajeva psihičkog nasilja, 72,8% pretnji, 74,8% fizičkog nasilja, 75% upotrebe oružja i 88,5% seksualnog nasilja. Pored partnera, kao nasilnik se često pojavljuje i otac. Najčešće, nasilje je postojalo kako u primarnoj porodici žrtve, tako i nasilnika. Primećena je visoka korelacija između pretnji i fizičkog nasilja kao i upotrebe oružja, što govori u prilog tome da se najveći broj pretnji zaista i ostvaruje.

Kada je reč o žrtvama psihičkog nasilja, primećena je povezanost sa starošću ispitanica – ukazuje se na rizičnost „zrelih godina“ kada su žene uglavnom u braku, tako da je starost žena koje trpe psihičko nasilje u vezi sa njihovim bračnim statusom. Najviše je žrtava među ženama bez ikakvog obrazovanja, ili nižeg obrazovanja. Zanimljivo je da se kao izuzetak pojavljuju žene sa magistraturom i doktoratom – one u velikoj meri trpe porodično nasilje (56,3% njih trpi psihičko nasilje). Nasilje je učestalije u porodicama gde je materijalna situacija konstantno loša, ili se postepeno pogoršavala, a naročito u onim porodicama gde je stanje ponovo loše posle perioda poboljšanja. Ista je slika i sa jako lošim stambenim uslovima života.

Pretnje fizičkim nasiljem najčešće dolaze od partnera ili muža (72,8%), oca (14,7%), brata ili sestre (6,0%), majke (4,9%) ili bivšeg partnera (4,9%). U 15,2% više od jedne osobe u porodici preti ženi fizičkim nasiljem. Najmanje pretnji je zabeleženo među mlađim ženama

uzrasta 18-25 godina (18,5%), a najviše kod žena iznad 65 godina koje su prijavile da su nekad doživele pretnje u porodici – svaka treća ili njih 32,7%. Najviše žrtava pretnji je među ženama u vanbračnoj zajednici (57,7%) a najmanje pretnji je među neudatim ženama, te se i ovde bračni status pokazuje kao relevantan.

Najviše pretnji je među nezaposlenim ženama i domaćicama, bez obrazovanja i sa nezavršenom osnovnom školom. Najveći procenat pretnji je uočen među Romkinjama - 50%. Najveći procenat žrtava fizičkog nasilja je među ženama preko 65 godina, zatim kod žena koje žive u vanbračnoj zajednici (65,4%), među nezaposlenim ženama (svaka treća) i domaćicama (svaka druga), među ženama bez ili nižeg obrazovanja, sa izuzetkom 37,5% žena sa doktoratom ili magistraturom koje su prijavile fizičko nasilje. Manje je fizičkog nasilja u porodicama gde je materijalna situacija stabilna i zadovoljavajuća, i obrnuto. Više je nasilja u porodicama gde je žena glavni hranilac porodice (38,2%).

Seksualno nasilje u porodici je doživelo 8,7% ispitanica. Ono je primećeno u onim porodicama gde je tradicionalna uloga muškarca kao hranioca porodice ugrožena, dakle nasilnici se češće sreću među muškarcima koji konstantno zarađuju manje od žene (19,6%). To može ukazivati na odraz njihove frustracije usled nemogućnosti da se realizuju na poslovnom i socijalnom planu, dakle kao vid muške dominacije nad ženom.

Autorke su primetile da je ova vrsta nasilja veoma delikatna te da veliki broj žena ovakva iskustva drži u tajnosti ili poriče. Među ženama žrtvama fizičkog ili seksualnog nasilja njih 62% smatra da poslednji slučaj nasilja koje su doživele predstavlja kriminal, dok njih 38% smatra da nije reč o kriminalu. Među ovih 38% ima žena koje su obrazovane i koje zapravo ne znaju šta se pod kriminalom podrazumeva, te autorke nastoje da otkriju šta se krije iza ovakve percepcije, odnosno zašto žene kriju i ne prijavljuju nasilje, ili ga ne shvataju kao takvo. Svakako da uticaj socijalizacije i patrijarhalni poredak imaju presudan značaj. I njihova percepcija i reagovanje su delom društveno kulturno uslovljeni, pored individualnih karakteristika.

Autorke su nastojale i da stvore profil nasilnika setom pitanja o poslednjem pretrpljenom slučaju nasilja. U 71,6% slučajeva nasilnik je bio muž - partner, u 9,6% otac, 2,8% majka, sin, kćerka, zet i snaha su bili nasilni u dva slučaja, brat - sestra u 4,8%, bivši muž u 2,0% i svekar u 1,6%. Najzastupljenija starosna kategorija nasilnika je od 33-48 godina, i to 41,6%. U 64%

slučajeva su zaposleni, najčešće su to osobe sa završenom srednjom školom 51,2%. I među nasilnicima ima onih sa višom školom i fakultetom 22,4%, i 2% onih sa magistraturom i doktoratom. Uzevši u obzir društvenu situaciju u Srbiji, ratove i ekonomsku depresiju, može se dodati i da učestvovanje u ratu kombinovano sa ostalim faktorima, doprinosi nasilnom ponašanju prema ženama. Posledice nasilja po žene su mnogostruke. Pored fizičkih (modrice, posekotine, opekotine, prelomi i iščašenja, komplikacije u trudnoći) život u nasilju ima i ozbiljnije, psihičke posledice sabotirajući normalno funkcionisanje osobe. Tako su ispitanice nabrojale posledice u vidu smanjenog samopoštovanja, depresije, nesanice, izolovanost ili izbegavanje kontakata, strahove kao posledicu napada, psihičku ili fizičku bolest, kao i više različitih posledica zajedno.

Kao pitanje nameće se zašto žene trpe nasilje koje im se dešava, i zašto ne napuštaju nasilnike? Najveći broj žena iz uzorka je pokušalo, razmišljalo ili je uspelo da napusti nasilnika – 51,6%. Međutim, svega 18,4% žena je zaista uspelo da napusti nasilnika. Među presudnim činiocima ostajanja u vezi sa nasilnikom javljaju se egzistencijalni problemi, materijalno stanje žena, zatim nemogućnost rešenja stambenog pitanja. S druge strane, ekonomska nezavisnost je najvažniji faktor koji utiče na ženinu odluku da napusti nasilnika o čemu govori podatak da je to učinilo 60,1% žena koje su sebe navele kao glavnog hranioca porodice. Veza je primećena i između napuštanja nasilnika i povreda koje su ženi nanete, u tom smislu što sa povredama raste verovatnoća da će žena to učiniti. Pored navedenog, tu su još i briga i strah za decu, nada da će nasilje prestati i odsustvo podrške porodice i drugih bliskih osoba. Kada su deca u pitanju, žene strahuju da im nasilnik neće dozvoliti da ih povedu sa sobom ili da, pak, neće pripasti njima u slučaju razvoda. Istraživanja su pokazala da je jedna od taktika nasilnika smenjivanje lošeg i dobrog ponašanja gde on obećava da će se promeniti, postati bolji. Žene stoga gaje nadu da će se nasilnik popraviti i ostaju u krugu nasilja. Uloga porodice je od izuzetnog značaja, mada dvostrukog. Iako može biti glavna pomoć u činu ostavljanja nasilnika, zabeleženi su slučajevi u kojima upravo porodica insistira da se žrtva vrati nasilniku po logici patrijarhalnog vaspitanja po kome je razvod „loša stvar“ i nosi stigmatu i društvenu osudu tako da žena nasilje doživljava kao svoju sramotu i krivicu.

U svakom slučaju, žene imaju više poverenja u porodičnu podršku nego podršku institucija kojima se retko obraćaju za pomoć. Kada je u pitanju obraćanje policiji, samo 16,8% žena je prijavilo nasilje istoj. Među razlozima neprijavljivanja nasilja policiji ispitanice su navele:

- „*zbog straha od još većeg nasilja*“ - 14,4%;

- „bilo me je sramota“ - 35,6%;
- „mislila sam da to nije tako ozbiljno da bih zvala policiju“ – 37,0%;
- „ne verujem da bi policija mogla da pomogne“ -18,8%; „ja znam iz svog iskustva da policija ne želi da se meša u ovakve stvari“ -9,1%;
- „ja znam iz iskustva drugih da policija nije efikasna u ovakvim slučajevima“ -6,7%;
- „nisam znala kako da to učinim“ – 2,4%;
- „drugi razlozi“ - 24,5%;
- „više razloga“ – 34,1%.

Većina ispitanica koje su prijavile nasilje policiji nije zadovoljna načinom na koji je policija reagovala, odnosno kako su bile tretirane (njih 59,5%). U objašnjenju ovoga može se navesti i sekundarna viktimizacija žena od strane policije, zatim, žene su navele nezainteresovanost i inertnost, neefikasnost i ne mešanje policije pod izgovorom da nemaju ovlašćenje ili da je stvar kao takva privatna.

Od ukupnog broja, 3,6% ispitanica je reklo da je usled nasilja protiv nasilnika vođen sudski postupak, a u 71,6% za nasilje su znali članovi domaćinstva. Samo njih 9,6% se obratilo Centru za socijalni rad, a njih 14,8% je zatražilo pomoć medicinske ustanove. Iako je 66,9% žena upoznato je sa postojanjem nevladinih organizacija koje pružaju pomoć žrtvama nasilja, što je u pozitivnoj vezi sa obrazovanjem ispitanica, retko koja od njih, svega 2,4%, se obratila SOS telefonu ili nevladinoj organizaciji za pomoć. Na kraju, 98% ovih žena smatra da država treba da preduzme nešto u cilju eliminacije porodičnog nasilja, što ukazuje na visok stepen osvešćenosti žena u Srbiji.

Istraživanje je pokazalo da je porodično nasilje u značajnoj meri prisutno u Srbiji, i da ima dugoročne posledice po psiho - fizičko zdravlje žena, te da se generacijski prenosi. U odnosu na okolne zemlje, kao i zapadne, fizičko nasilje u Srbiji je znatno prisutnije.

Pravilnost je da je nasilnik najčešće muškarac (suprug/partner) i da se nasilje vrši u alkoholisanom stanju, a nisu zanemarljivi ni podaci o upotrebi oružja. Utvrđeno je da ekonomska nesamostalnost, kao i ekonomska ugroženost generalno, stoje u korelaciji sa nasiljem muškaraca i odnosima u porodici. Patrijarhat u kombinaciji sa ekonomskim problemima glavni su uzroci nasilja u Srbiji, te kada govorimo o prevenciji istog pre svega treba uzeti u obzir socijalizaciju u duhu ravnopravnih odnosa i balans socijalnog i

ekonomskog položaja muškaraca i žena. Specifičan društveni uzrok nasilja u Srbiji predstavlja i rat. Problem ne prijavljivanja nasilja nadležnim organima ukazuje na nužnost promene u pristupu problemu od strane policije kao i potrebu za adekvatnim zakonskim rešenjima. Kao rezultat nastale svesti o opasnosti porodičnog nasilja, autorke su napravile Model pravne zaštite od nasilja u porodici, sa ciljem stvaranja obuhvatne pravne zaštite žena žrtava nasilja.

Još jedno zanimljivo istraživanje sproveda je Vesna Miletić Stepanović, objavljeno u delu „Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđu milenijuma“, čija je osnova magistrski rad iste autorke odbranjen 2004. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Za potrebe ovog istraživanja autorka je pojam nasilja nad ženama u porodici operacionalizovala kao aktivno i pasivno nasilje. *Pasivno nasilje* obuhvata linije patrilinarnosti i patrilokalnosti kao i sistemske seksističke rizike koji se manifestuju kao autoritarni porodični odnosi. Ova vrsta nasilja obuhvata podrivanje fizičkog statusa žena u vidu nasilja nad zdravljem, zatim podrivanje psihološkog položaja žena (obuhvata emocionalno nasilje, seksualno nasilje, motivaciono nasilje i kognitivno nasilje), te podrivanje ekonomskog položaja žena. Predmet istraživanja su rutinizovana ponašanja koja čine rodni habitus (u skladu sa teorijom Pjera Burdijea) operacionalizovana kao aktivno nasilno ponašanje (ANP) u porodici. Kao pokazatelj konstruisan je indeks nasilnosti zasnovan na merenju intenziteta i učestalosti ANP nad ženama u porodici. Među vrstama aktivnog nasilnog ponašanja, a prema učestalosti, autorka razlikuje:

- Vikanje, vređanje (najučestalije),
- Uskraćivanje pažnje,
- Uskraćivanje novca,
- Uskraćivanje slobode kretanja,
- Bacanje i razbijanje,
- Pretnje,
- Udaranje,

Zanimljivo je da u Srbiji na razmeđu milenijuma jedna relativno zastarela forma porodice – vertikalno proširena porodica (zajednica porodice prokreacije i roditeljske porodice, najčešće muževljeve) i dalje pokazuje veliku učestalost. Ova forma porodice, kako istraživanje pokazuje, predstavlja visok nivo rizika za nasilje te su u tom smislu mlade žene posebno

izložene istom. Karakterističan je slučaj tzv „nasilničkog trougla“ gde je žena žrtva nasilja kako supruga, tako i njegove porodice.

Autorka ukazuje na nekoliko paradoksa karakterističnih za nasilje nad ženama u Srbiji. Alkoholizam, veoma rasprostranjena pojava u Srbiji među aktivnom populacijom, koncipira se kao socijalno - medicinski poremećaj, što daje osnove za tretman istog kao potencijalne antisocijalnosti. Posmatrano u okviru rodne ose, ova anti - socijalnost se ispoljava kao rizično nasilno ponašanje alkoholičara - muškarca i deo je svakodnevice žena. Tretmani alkoholičara obuhvataju porodičnu terapiju što žene žrtve nasilja od strane alkoholičara - supruga uključuje u proces lečenja te im nameće tradicionalnu ulogu negovanja i brige za bolesne tj. sopstvene nasilnike.

Emocionalno menadžerstvo, tradicionalna uloga žena, predstavlja pokušaj rešavanja problema na nenasilan i konstruktivan način. Istraživanje pokazuje da je i dalje žena ta koja je maksimalno angažovana kao emocionalni menadžer u porodici. Ostali članovi porodice pokazuju malo, ili nikakvo, interesovanje za rešavanje konflikata.

Među razlozima ANP izdvojene su tri grupe:

1. Novčani problemi, koji učestvuju sa 36,8% u uzorku;
2. Subjektivni bračni razlozi (32,7%) koje čine zanemarivanje porodičnih obaveza od strane supruga, odnosno poremećene bračne uloge, opijanje/drogiranje i neverstvo/ljubomora;
3. Problemi vezani za decu (12,3%) kroz zanemarivanje školskih i porodičnih obaveza od strane dece.

Nezaposlenost jednog od partnera je značajan faktor uslovljavanja ANP nad ženama u porodici. Faktor visokog rizika je neaktivnost odnosno nezaposlenost muža (netradicionalni oblik nasilja). Ako je izlazak u javnu sferu rada u skladu sa tradicionalnim polnim ulogama, tj. muškarac je izdržavalac, postoji povećan rizik od ANP nad ženama u porodici. Međutim, ako izlazak u javnu sferu nije u skladu sa tradicionalnim polnim ulogama, te žena postane izdržavalac postoji još veći rizik od ANP nad ženama, kao što je slučaj sa Srbijom u periodu transformacije.

Izenađujući podatak istraživanja je da najveći stepen nasilja nad ženama postoji u vanbračnim zajednicama. Vanbračna zajednica u Srbiji nije alternativna, transformisana forma partnerskog života (kako je koncipirana u razvijenim zapadnim zemljama) već potpuno utilitarna, tradicionalna zajednica koju karakteriše nesmetano nasilje nad ženama. Dakle, nema suštinske transformacije, već samo promene forme dok sadržaj ostaje isti.

Tabela br. 1. Prijavljena punoletna lica za nasilje u porodici u periodu od 2002 – 2006.

	2002		2003		2004		2005		2006	
	бpoj	%	бpoj	%	бpoj	%	бpoj	%	бpoj	%
UKUPNO	192	100,0	664	100,0	1009	100,0	1397	100,0	2191	100,0
Žene	14	7,3	29	4,4	56	5,6	85	6,1	142	6,5
Odbačena prijava	44	22,9	178	26,8	251	24,9	366	26,2	473	21,6
Prekinuta istraga	1	0,5	-	-	-	-	1	1,2	5	3,5
Obustavljena pretraga	6	3,1	27	4,1	46	4,6	39	2,8	41	1,9
Podneta optužnica – optužni predlog	141	73,4	459	69,1	712	70,6	991	70,9	1672	76,3

Prethodna tabela je preuzeta sa Internet sajta Republičkog zavoda za statistiku. Iz prikazanog može se uočiti drastičan porast broja punoletnih lica prijavljenih za krivično delo nasilje u porodici, i to od perioda kada je inkriminisano tj. 2002. godine što može da se protumači kao dobra implementacija ovog zakona u praksi. Ova hipoteza će biti proverena u istraživanju koje će biti prikazano u posebnom poglavlju. Većina prijavljenih osoba je muškog pola, što odgovara učešću muškaraca u kriminalitetu naspram žena. Iz tabele gde su prikazani podaci o broju osuđenih lica prema polu, vidimo da je razlika izuzetno velika – prosečno 90% osuđenih muškaraca i 9% osuđenih žena, za sva krivična dela. Može se primetiti tendencija blagog porasta broja osuđenih žena i blago opadanje broja osuđenih muškaraca.

5.2. Mere zaštite²⁵

Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice.

Mere zaštite od nasilja u porodici su:

- ❖ izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
- ❖ izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;
- ❖ zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;
- ❖ zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;
- ❖ zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.

Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana. Vreme provedeno u pritvoru kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom odnosno prekršajem uračunava se u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.

PRODUŽAVANJE MERE ZAŠTITE - mera zaštite od nasilja u porodici može se produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.

PRESTANAK MERE ZAŠTITE - mera zaštite od nasilja u porodici može prestati pre isteka vremena trajanja ako prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.

POSTUPAK U SPORU ZA ZAŠTITU OD NASILJA U PORODICI - u sporu za zaštitu od nasilja u porodici mesno je nadležan, pored suda opšte mesne nadležnosti, i sud na čijem području ima prebivalište, odnosno boravište član porodice prema kome je nasilje izvršeno.

POKRETANJE POSTUPKA - postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom. Tužbu za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, kao i za produženje mere zaštite od nasilja u porodici, mogu podneti: član porodice prema kome je nasilje izvršeno,

²⁵ <http://www.womenngo.org.rs/konsultacije-za-zene/pravna-podrska/39-nasilje-u-porodici-porodicnopravni-sistem-zastite>

njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva. Tužbu za prestanak mere zaštite od nasilja u porodici može podneti član porodice protiv koga je mera određena.

Slika br. 2. Obrazac 1: Privatna krivična prijava

OSNOVNI SUD U _____			
PRIVATNA TUŽILJA:	_____	iz _____	ul. _____ br. _____
OKRIVLJENI:	_____	iz _____	ul. _____ br. _____
PRIVATNA KRIVIČNA TUŽBA radi krivičnog dela nasilja u porodici iz čl.194. KZ			
u dva primerka			
Okrivljeni je na dan _____ godine oko _____ sati u stanu prijaviteljke – oštećene i okrivljenog u _____, ulica _____ br. _____ upotrebio silu i naneo telesne povrede flašom na glavi u vidu rasekotina, prijaviteljki - oštećenoj, čime je izvršio krivično delo nasilja u porodici iz čl. 194. Krivičnog zakonika.			
Privatna tužilja predlaže sudu sledeće:			
- da zakaže glavni pretras, - da na glavni pretras pozove privatnu tužilju, njenog punomoćnika i okrivljenog i svedoka očevica _____ iz _____ ul. _____ br. _____. - da se izvede dokaz saslušanjem privatne tužilje u svojstvu svedoka - da se izvede dokaz saslušanjem predloženog svedoka - da se izvede dokaz izveštaja lekara specijaliste – hirurga _____ - da se pribavi izveštaj o ranijim eventualnim osudama okrivljenog - da se okrivljeni oglasi krivim za izvršenje krivičnog dela nasilja u porodici iz čl. 194. KZ i kazni po zakonu - da se okrivljenom izrekne mera zaštite izdavanje naloga za iseljenje iz stana u trajanju od godinu dana - da se okrivljeni obaveže na plaćanje troškova krivičnog postupka.			
U _____, dana _____, god. _____			
			Privatna tužiteljka _____

Slika br. 3. Obrazac 21: Krivična prijava

VIŠE JAVNO TUŽILAŠTVO	
U _____	
PRIJAVITELJKA - OŠTECENA: _____ iz _____ ul. _____ br. _____	
OKRIVLJENI: _____ iz _____ ul. _____ br. _____	
KRIVIČNA PRIJAVA	
radi krivičnog dela nasilja u porodici iz čl.194. KZ	
u jednom primerku	
Okrivljeni je na dan _____ godine oko _____ sati u stanu prijaviteljke – oštećene i okrivljenog u _____ ulica _____ br. _____ upotrebio silu i nanio telesne povrede flašom na glavi u vidu rasekotine, prijaviteljki - oštećenoj, čime je izvršio krivično delo nasilja u porodici iz čl. 194. Krivičnog zakonika.	
Dokaz:	
- Saslušanje svedoka _____ - Izveštaj lekara specijalista, hirurga (ustanove) u _____ - Uvid u dopis policiji - Zapisnik o uviđaju	
Prijaviteljka – oštećena _____ moli da se pokrene krivični postupak protiv okrivljenog _____ radi izvršenja inkriminisanog dela nasilja u porodici i da se okrivljeni oglašuje krivim i kazni po zakonu.	
Prijaviteljka – oštećena _____ moli da se okrivljenom _____ izrekne mera zaštite izdavanje naloga za iseljenje iz stana u trajanju od _____ godinu dana.	
Prijaviteljka – oštećena _____ na ime imovinsko - pravnog zahteva traži obeštećenje za pretrpljenje fizičke bolove i strah, kao novčanu naknadu u iznosu od _____ dinara.	
U _____ god.	
Prijaviteljka - oštećena _____	

NAROČITA HITNOST POSTUPKA - postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici naročito je hitan, pri čemu se prvo ročište zakazuje tako da se održi u roku od osam dana od dana kada je tužba primljena u sudu. Drugostepeni sud dužan je da donese odluku u roku od 15 dana od dana kada mu je dostavljena žalba.

6. PRILOZI

6.1. Nasilje u porodici - bračno nasilje sa smrtnim ishodom

Nasilje u porodici predstavlja posebno društveno opasan oblik nasilja kojim se krše prava na život, psihički, fizički, seksualni integritet, slobodu, bezbednost i ljudsko dostojanstvo pojedinca - člana porodice. Pod nasiljem u braku podrazumeva se svako fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko zlostavljanje žene od strane muža ili vanbračnog partnera. Nasilje u porodici predstavlja rasprostranjen oblik kriminaliteta, a kako je ono naročito poslednjih godina poprimilo dramatičan obim i dinamiku, nameće se potreba za neposrednim sudsko - medicinskim sagledavanjem posledica nasilja u okviru ove specifične i osetljive društvene grupe.

Nasilje, ubikvitarni fenomen, svojstven svim društvima, istorijskim epohama i uopšte ljudskom rodu, definiše se kao upotreba sile, pretnje ili zloupotreba moći prema drugom licu.²⁶ Nasilje u porodici (porodično nasilje, domestic violence) predstavlja posebno društveno opasan oblik nasilja kojim se krše prava na život, psihički, fizički, seksualni integritet, slobodu, bezbednost i ljudsko dostojanstvo pojedinca, u ovom slučaju člana porodice, ali i pravo na državnu društvenu zaštitu porodice kao osnovne prirodne ćelije svake zajednice.²⁷ Nasilje u porodici može se javiti u više oblika: nasilje u braku, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva, nasilje prema deci. Svaki od ovih oblika nasilja podrazumeva kontinuiranu primenu fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje povredjivanje domena sigurnosti i odnosa poverenja i ispoljavanje kontrole i moći nad žrtvama. Nasilje u braku (*marriage violence, spouseabuse*) podrazumeva svako fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko zlostavljanje žene od strane muža ili vanbračnog partnera²⁸. S obzirom da postojeće krivično zakonodavstvo prema članu 118a Krivičnog zakonika Republike Srbije predviđa zabranu i sankcionisanje svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja, uključujući i fizičko kažnjavanje, namerno ponižavanje, povredjivanje,

²⁶ Kiurski J., Nasilje u porodici, Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 2, 2003, str. 37-42

²⁷ Čopić S. Institucije i nevladine organizacije u odgovoru na porodično nasilje u Srbiji. Pravom protiv nasilja u porodici., Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002

²⁸ Konstantinović - Vilić S., Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici. Pravom protiv nasilja u porodici., Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002, str. 25-33

zlostavljenje, zanemarivanje ili eksploataciju, kao i seksualnu zloupotrebu unutar porodice, nameće se potreba za neposrednim sudsko - medicinskim sagledavanjem posledica nasilja u okviru ove specifične i osetljivedruštvene grupe.²⁹

U skladu sa prethodnim, u ovom radu biće prezentovana tri slučaja ekstremnog, sistematičnog i kontinuiranog bračnog nasilja sa smrtnim posledicama kod zlostavljanih žena čija su tela obdukovana u Zavodu za sudsku medicinu u Nišu.

❖ Slučaj 1.

Okolnosti slučaja. S.S., penzioner iz Niša, star 66 godina, prijavio je Službi hitne medicinske pomoći da je svoju 61-godišnju suprugu V.S., po zanimanju domaćicu, tokom noći, pronašao, još uvek živu, u sobi, pored termo akumulacione peći na podu. Povrede na njenom licu objasnio je padom i udarom glavom o pod, s obzirom na njenu otežanu pokretljivost zbog ranije operacije na mozgu. Sa poda je preneo na krevet, gde je imenovana ubrzo preminula. Na licu mesta, u veoma zapuštenoj sobi, na više različitih i udaljenih mesta nadjeni su brojni tragovi krvi u vidu mrlja i prskanja po zidovima. Istražni sudija Okružnog suda u Nišu naložio je vršenje sudsko medicinske obdukcije.

Obdukcioni nalaz. U vreme vršenja obdukcije leš se nalazio u stanju truležne izmenjenosti uglavnom lakog stepena izraženosti. Utvrđeno je postojanje masivnog krvarenja u desnoj bočnoj moždanoj komori i moždanom tkivu desne moždane hemisfere, na terenu, operativnim putem, ranije zbrinutog unutrašnjeg hidrocefalusa ventrikulo - peritonealnim (V-P) šantom. Pored prethodne, utvrđen je i obostrani serijski prelom rebara (II-X desno i II-XI levo), prelom grkljanskih hrskavica, prelom nosnih kostiju, traumatsko izbijanje jednog zuba u gornjoj vilici, kao i višestruke povrede glave i tela, različite starosti: razderno - nagnječne rane na usnama, masivnana gnječenja kože gotovo celog lica, krvni podlivi tkiva poglavine, kože i potkožnih tkiva vrata, mnogobrojni krvni podlivi kože dojki, trupa i udova, oguljotine kože trbuha i opekotine kože ledja, ramena i sedalnog predela, kao i povrede stidnog predela i vagine po tipu razderine, krvnih podliva i oguljotina. Nadjeno je postojanje davnašnjih preloma desne nadlaktne kosti i rebara (VI-X levo), kao i veći postmortalni nedostatak

²⁹ Konstantinović-Vilić S, Petrušić N., Krivično delo nasilja u porodici - pravna praksa u Republici Srbiji, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002

natkožice na levom stopalu. Mikroskopska slika pato - histoloških preparata isečaka kože uzetih sa desne strane leđa, ramena i sedalnog predela pokazuje promene karakteristične za dejstvo visoke temperature, uz diskretno izražene znake zaživotnosti u tkivu. Mikroskopskim pregledom sadržaja, brisom uzetog iz vagine nisu nadjeni spermatozoidi. Pre obdukcije izvršeno je fotografisanje uz detaljan pregled odeće leša.

Uzrok smrti. Zbog truležne izmenjenosti leša, neposredni uzrok smrti V.S. se sa apsolutnom sigurnošću nije mogao utvrditi. Naime, neosporno je da je smrt nasilna i da je mogla nastupiti, kako zbog masivnog krvarenja u moždanom tkivu sa sledstvenim pritiskom i oštećenjem, po život važnih centara u mozgu, tako i stezanjem za vrat ili pritiskom na grudni koš, pri već postojećem jako stepenom krvarenju u mozgu.

Ostali podaci. Prema podacima iz sudskih spisa S.S. je dugi niz godina fizički maltretirao V.S. Dva meseca pre smrti, V.S. je napustila svog supruga i kraće vreme provela kod jedne od kćerki, nakon jedne od epizoda zlostavljanja, kada je, pored ostalog, zadobila i prelom nadlaktne kosti. Na njegovo insistiranje vratila se u bračnu zajednicu.

Krivično - pravno sankcionisanje. Po okončanju obdukcije S.S. je lišen slobode. Osuđen je pravosnažnom presudom Okružnog suda u Nišu po delu iz člana 118a KZ RS na 10 godina zatvora.

❖ Slučaj 2.

Okolnosti slučaja. P.N., penzioner iz okoline Negotina prijavio je službi hitne medicinske pomoći da je njegova supruga 65-godišnja P.M., po zanimanju domaćica, pala u kući preko sanduka sa drvima i glavom udarila u šipku od šporeta izgubivši svest. Prema podacima iz sudskih spisa, medicinsko osoblje je izlaskom na lice mesta zateklo P.M. u jednoj veoma zapuštenoj prostoriji na krevetu, sa brojnim povredama na telu. P.N. je kao razlog povreda naveo učestale padove, kao posledice navodne zloupotrebe alkoholnih pića od strane njegove supruge. Iz istog razloga, povremeno je i sam tukao štapom. U teškom opštem stanju, pod kliničkom slikom potresa mozga, P.M. je prebačena u ZC Negotin, odakle je nakon primarnog zbrinjavanja kao hitan slučaj upućena u KC Niš, gde i pored svih preduzetih medicinskih mera, ubrzo po prijemu, dolazi do smrtnog ishoda. Istražni sudija Okružnog suda u Negotinu naložio je vršenje sudsko - medicinske obdukcije.

Obdukcioni nalaz. Sagledavanjem kompletne medicinske dokumentacije i obdukcijom tela P.M. utvrđeno je postojanje potresa mozga i brojnih, obimnih povreda glave i tela u vidurazderno - nagnječnih rana lica i poglavine, nagnječenja desne očne jabučice, te nagnječina kože lica, obe nadlaktice i leve podlaktice, mnogobrojnih krvnih podliva kože lica i tkiva poglavine, obe ruke i obe noge, grudnog koša i dojki, te krvnih podliva sluzokože ulaza u vaginu, kao i višestrukih oguljotina kože lica, gornjih i donjih udova, različitog stepena zaceljenja. Takodje su utvrđeni davnašnji obostrani prelomi rebara (VII-X levo i VII, IX i X desno) i obe kosti leve potkolenice, kao i nesanirani loše srasli prelomi kostiju obe nadlaktice. Mikroskopskim pregledom sadržaja brisom uzetog iz vagine nisu nadjeni spermatozoidi.

Uzrok smrti. Smrt P.M. je nasilna i nastupila je neposredno usled jakostepene narušenosti moždane funkcije izazvane teškim oblikom potresa mozga sa sledstvenim edemom, te pritiskom i oštećenjem po život važnih centara u mozgu, a pri postojanju prethodno opisanih povreda na telu.

Ostali podaci. Iz spisa predmeta proizilazi da su supružnici P.M. i P.N. bili skloni zloupotrebi alkoholnih pića, kao i da se P.M. više puta žalila da je suprug fizički zlostavlja. Prema ovim navodima, jednom prilikom P.M. je bila “modra u licu”, kada je navela da je suprug tukao lancem, dok je drugom prilikom bila krvavog lica od povreda nanetih ubodima viljuškom.

Krivično - pravno sankcionisanje. P.N. je nakon izvršene obdukcije lišen slobode. Krivični postupak za krivično delo “nasilje u porodici” član 118a KZ RS, koji se protiv P.N. vodi u Okružnom sudu u Negotinu, još uvek je u toku.

❖ Slučaj 3.

Okolnosti slučaja. D.S. star 40-tak godina, iz okoline Leskovca, po zanimanju policajac, ličnim automobilom odvezao je beživotno telo svoje 35-godišnje supruge J.S., po zanimanju radnice, u službu hitne medicinske pomoći. Prema njegovim rečima, J.S. je kritičnog dana pala sa merdevina visine oko 2 m, nakon čega joj je pomogao da ode do kreveta, gde joj je kasnije pozlilo. Naknadno, u istražnom postupku, D.S. menja iskaz i dodaje da je njegova supruga nakon pada sa merdevina, pala i sa kreveta, na taj način što joj je glava ostala

zaglavljena izmedju kreveta i fotelje, a telo joj je palo pored kreveta. Istražni sudija Okružnog suda u Leskovcu naložio je vršenje sudsko - medicinske obdukcije.

Obdukcioni nalaz. Na telu J.S. utvrđeno je potpuno iščašenje prvog vratnog pršljena sa nagnječenjem kičmene moždine u tom nivou, prelom grudne kosti i prelomi rebra (III-V levo), kao i prisustvo velikog broja povreda različite starosti, i to: masivne nagnječine kože ledja, ramena, lakta, podlaktice leve ruke, krvni podlivi kože lica, poglavine, vrata, grudnog koša, dojki, trbuha, podlaktice desne ruke, obe butine, oba kolena, potkolenice i stopala leve noge, te prugasti krvni podlivi kože ručnih zglobova, kao i oguljotine kože lica, leve potkolenice i levog sedalnog predela tela. Na polnim organima leša nisu nadjene povrede.

Uzrok smrti. Smrt J.S. je nasilna i nastupila je neposredno usled poremećaja i prestanka srčanog rada i disanja nastalog kao posledica nagnječenja početnog dela kičmene moždine u nivou potpunog iščašenja prvog vratnog pršljena.

Ostali podaci. Prema podacima iz sudskih spisa J.S. je tokom osmogodišnjeg bračnog života više puta bila fizički zlostavljana od strane svoga muža. Zbog ekstremne ljubomore koju je pokazivao, jednom prilikom ga je napustila. U više navrata tražila je pomoć muževljevog komandira i svojih roditelja. U periodu pre kritičnog događaja navodno su bili pred razvodom braka.

Krivično - pravno sankcionisanje. D.S. je nakon izvršene obdukcije lišen slobode. Presudom Okružnog suda u Leskovcu oglašen je krivim za krivično delo “nasilje u porodici” i osuđen na 8 godina zatvora. Po žalbi, Odlukom Vrhovnog suda Srbije postupak je vraćen u ponovnu proceduru.

Prezentovani slučajevi predstavljaju eklatantne primere bračnog nasilja. Iako ne postoji vremenska, teritorijalna, sociološka i kulturološka povezanost, neosporne sličnosti medju ovim slučajevima u skladu su sa već postavljenim teorijama da nasilje u braku ne predstavlja izolovanu patologiju pojedinaca, već model stereotipnog ponašanja i deo složenog obrasca moći i kontrole u partnerskim odnosima.

Obdukcioni nalaz sva tri leša nedvosmisleno je ukazivao na postojanje brojnih, masivnih i teških povreda, lokalizovanih na različitim delovima tela i nanetih u više vremenski odvojenih

aktova, koje su prema svojim medicinskim karakteristikama bile različite starosti, od svežih i skorašnjih do onih u odmakloj fazi zaceljenja i davnašnjih, što nedvosmisleno ukazuje na višekratno, kontinuirano i ponavljano delovanje povrednog orudja na telo.

U prvom prezentovanom slučaju, uzimajući obzir truležnu izmenjenost leša i konkretne mikroklimatske uslove sredine u kojoj se isti nalazio, sa sudsko - medicinskog aspekta proizilazi da je do smrtnog ishoda došlo znatno ranije u odnosu na vreme prijavljeno od strane supruge pokojne V.S. Takodje, materijalni i biološki tragovi sa lica mesta i detaljno pregledana odeća leša govorili su u prilog manipulacije lešom, najverovatnije u cilju drugačijeg predstavljanja istine. Naime, manji tragovi krvi nadjeni su samo na pojedinim odevnim predmetima, uglavnom sa naličja tkanine, dok krpasti nedostatak epiderma levog stopala, koji je nastao nakon smrti, nije pronadjen u čarapi skinutoj sa leša. Prema utvrđenim medicinskim karakteristikama, povrede na glavi i licu najverovatnije su nastale intenzivnim, višekratnim, direktnim dejstvom tupine mehaničkog orudja u te delove, kako udarcima pesnica, tako i udarom glave o čvrstu površinu; povrede kože i potkožnih tkiva vrata i grkljanskih hrskavica pritiskom i stezanjem vrata šakom ili šakama, na šta ukazuje pečatasta krvna podlivenost kože i potkožnih vratnih struktura; povrede rebara i mekotkivnih struktura grudnog koša delovanjem povrednog orudja na širu površinu tela žrtve, moguće i pritiskom delovima tela napadača (sedalnim predelom ili kolenima) na grudni koš žrtve; povrede stidnog predela delovanjem tupine kakvog čvrstog predmeta pri pokušaju eventualnog uvlačenja istog u vaginu, ali i na neki drugi način; opekotine kože zadnje strane tela dejstvom visoke temperature, pri položaju tela prislonjenog uz sam izvor toplote, moguće i uz termo – akumulacionu peć, pored koje je prema navodima okrivljenog pokojna ležala, s obzirom da izgled opekotina odgovara otisku rešetke izduvnog dela spomenute peći.

Kod drugog prezentovanog slučaja, sa sudsko medicinskog aspekta, potres mozga, manifestovanja postepenim poremećajem moždane funkcije, nesumnjivo je nastao kao posledica direktnog delovanja tupine mehaničkog orudja u sklopu povreda glave i lica. Priroda i karakter evidentiranih povreda ukazivale su da sveže povrede glave i lica nisu predstavljale jedinstvenu povredu nanetu u jednom aktu, već zasebne povrede nastale pri ponavljanom dejstvu povrednog orudja na navedene delove, mehanizmom udara ili u više navrata ponovljenog pada. To bi praktično značilo da povrede glave i lica, ali i ostale utvrđene povrede na telu, nisu mogle nastati na način kako je to N.P. naveo u svojoj odbrani, odnosno pri jednom padu i udaru povredjenim delovima tela o ravnu ili neravnu čvrstu

površinu (šipka od šporeta, sanduk sa drvima). U sklopu predloženog načina povredjivanja najverovatnije su nastali i krvni podlivi kože obe butine, a njihov specifičan izgled i prugast oblik opredeljuju obličast predmet (palica, štap i sl.) kao sredstvo podobno za nanošenje ovakve vrste povreda. Lokalizacija povreda nadlanih strana šaka i specifična uloga ruku u refleksnom i instinktivnom reagovanju na agresiju usmerenu prema telu, ukazivale su na mogućnost nastanka ovih povreda pri odbrambenom položaju ruku u odnosu na povredno orudje.

U trećem prezentovanom slučaju, potpuno isčašjenje prvog vratnog pršljena sa nagnječenjem početnog dela kičmene moždine prvenstveno nastaje pri prekomernoj rotaciji – uvrtnanju glave u jednu ili drugu stranu, ili pak pri prekomernom zabacivanju glave put nazad, i isto se trenutno završava smrću. Iz prethodno navedenog, sa sudsko - medicinskog aspekta proizilazi da pad na teme sa visine oko 2 m ne predstavlja mehanizam podoban za nastanak ovakve povrede, naročito u odsustvu dodatnih povreda i preloma ostalih koštanih struktura vratne kičme. S obzirom da bi trenutna smrt na mestu povredjivanja onemogućila J.S. u kretanju, to je besmisleno dalje razmatrati pad sa kreveta i “zaglavljivanje” glave između kreveta i fotelje kao mogući način nastanka smrtonosne povrede vrata. Utvrđene osobine, izgled, položaj i pravac pružanja krvnih podliva u nivou ručnih zglobova obe podlaktice, ukazivale su na mogućnost njihovog nastanka prilikom vezivanja ruku. O obimu i rasprostranjenosti nasilja u porodici ne postoje zvanični statistički podaci, zbog ne prijavljivanja i ne registrovanja slučajeva kao izvršenih krivičnih dela. Nasilje u porodici je endemična pojava, a nasilje prema ženama od strane njihovih partnera je nešto što preseca sve kulture, religiozne i regionalne granice, pri čemu je fizičko nasilje najdrastičniji vid ispoljavanja bračnog nasilja.³⁰ U patrijarhalnoj kulturi kakva je naša, a koja podrazumeva vladavinu muškarca u društvu i porodici, nasilje nad ženama pored ostalog, predstavlja i deo folklornih običaja i demonstraciju moći muškaraca nad ženama.³¹ Naime, nasilnik retko želi da se brak okonča, jer je on zavisao od veze sa žrtvom u kojoj ostvaruje svoju moć. Posebna ugroženost i opasnost po ženu postoji u momentu kada odluči da napusti partnera nasilnika, jer tada često i same postaju žrtve ubistva od strane partnera (tzv. napad prilikom odvajanja, *separation*

³⁰ Vidi: Lauristen JI, White NA. Putting violence in its place: The influence of race, ethnicity, gender and place on the risk for violence. *Criminology and Public Policy*, 2001, str. 37-59.

³¹ Vidi: Žunić N., *Zašto patrijarhat?*, Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002

assault).³² Nasilje u porodici je kompleksna i društveno uslovljena pojava koja ima veoma ozbiljne posledice na individualnom i društvenom planu. Koordinisano delovanje medicinskih, državnih i socijalnih institucija, kao i permanentna edukacija opšte populacije preko sredstava javnog informisanja o pojavi nasilja u porodici, o njegovim posledicama i sistemu pravne zaštite od nasilja, predstavljaju polazne tačke u projektovanju odgovarajuće strategije za prevenciju i represiju porodičnog nasilja.³³

6.2. Nasilje u porodici - statistike³⁴

Kućno (porodično) nasilje je fenomen kojem se u mnogim zemljama ne poklanja dovoljna pažnja. Često nasilje u kući i ne znači (pravno) zločin. Zbog toga o pojedinačnim zemljama postoje samo nepotpuni podaci i studije o tom fenomenu. Ove studije, javne statistike* (npr. policijske statistike) često ne prikazuju stvarno stanje stvari.

³² Vidi: Konstantinović-Vilić S, Petrušić N. Krivično delo nasilja u porodici-pravna praksa u Republici Srbiji, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002

³³ Vidi: Acta Medica Medianae, Vol. 45, Nasilje u porodici - bračno nasilje sa smrtnim ishodom, Niš 2006

³⁴ <http://www.nasiljeuporodici.rs/>

Слика бр. 4. Изложеност физичком насиљу деце, омладине и одраслог становништва

Извор: Истраживање здравља становника Републике Србије, Министарство здравља РС

Извор: Истраживање здравља становника Републике Србије, Министарство здравља РС

Слика бр. 5. Изложеност психичком малтретирању деце, омладине и одраслог становништва

Извор: Истраживање здравља становника Републике Србије, Министарство здравља РС

Извор: Истраживање здравља становника Републике Србије, Министарство здравља РС

Slika br. 6. Prikaz slučajeva dece i omladine koji su potražili pomoć

7. ZAKLJUČAK

Verujemo da nasilja ima mnogo više nego prijava i mnogo više nego krivičnih postupaka podnetih protiv nasilnika. Žena mora da bude dovoljno hrabra i da nadležnim institucijama ispiča ono šta se dešava, jer samo tako može pomoći i sebi i drugom. Veoma je bitno da žrtva nasilja zna adresu na koju se treba obratiti.

Pojava nasilničkog ponašanja ne bira sloj društva i javlja se kako kod neobrazovanog sloja stanovništva tako i kod intelektualaca, takođe ne pravi razliku u pogledu mesta stanovanja tj. da li se radi o urbanoj sredini većem gradu, varoši ili selu.

Svi segmenti društva se moraju uključiti da se pojavi fizičkog i svakog drugog oblika nasilja stane na put, odnosno naći što više mehanizama kako bi se zaštitila žena koju posmatramo kao majku, sestru, suprugu, kao stub porodice. Izricanjem zatvorske kazne treba postići svrhu tako da se nakon nje nasilje više ne ponavlja.

Država je dužna da stvori uslove da se porodična nasilja ne događaju, da se zakonski uredi ovu oblast, da se obezbede finansijska sredstva, da se radi na edukaciji institucija koje se bave ovim problemom.

Svako nasilje nad ženom je i nasilje nad decom bez obzira da li su deca neposredno izložena. Nasilje u porodici prodiere u naše društvo i uvlači se u sve društveno - ekonomske nivoe, religiozna verovanja i kulturološke pozadine. Nasilje utiče na naše živote, naše domove i naše društvo.

Trebamo da budmo svesni razmera ovog problema. Društvene statistike nam pokazuju kako i koliko nasilje prožima naše društvo. To nije problem koji možemo ignorisati ili ga rešavati jednostavnim klišeima.

Prijatelji moraju da pomognu žrtvama nasilja da postave granice u svojim životima. Tučene žene često teško donose odluke zato što je neko drugi to uvek činio za njih. Mnoge žene koje žive u nasilnim domovima su otišle direktno iz očeve kuće u kuću čoveka koji ih zlostavlja. Nikada nisu imale mnogo iskustva u donošenju svojih ličnih odluka. Ako želite da pomognete

žrtvi nasilja, trebalo bi da je ohrabrite da donese svoje odluke. Oduprite se iskušenju da je izbavite i preuzmete kontrolu nad njenim životom. Ona treba da se oseti osnaženom, a ne bespomoćnom. Istovremeno, možete da joj pružite predloge da pronade dobrog porodičnog savetnika, odnosno organizaciju protiv porodičnog nasilja, ili sigurnu žensku kuću.

Društvo i država moraju da govore o ovom važnom pitanju nasilja u porodici. Time što govorimo o ovom pitanju, prekidamo tišinu koja obavlja zlostavljanje. Intervencija, suprotstavljanje i oštra ljubav bi trebali da budu oruđe koje ćemo koristiti da se borimo protiv zlostavljanja u našem društvu.

8. LITERATURA

1. Acta Medica Medianae, Vol. 45, Nasilje u porodici - bračno nasilje sa smrtnim ishodom, Niš 2006
2. Bek Ulrih, Rizično društvo (u susret novoj moderni), Filip Višnjić, Beograd 2001
3. Ćopić S. Institucije i nevladine organizacije u odgovoru na porodično nasilje u Srbiji. Pravom protiv nasilja u porodici., Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002
4. Draškić Marija, Porodično pravo i prava deteta, 2008
5. From Erih, Bekstvo od slobode, Nolit, Beograd 1969
6. Golubović Zagorka, Porodica kao ljudska zajednica: alternativa autoritarnom shvatanju porodice kao sistema prilagođenog ponašanja, Naprijed, Zagreb 1981
7. Ignjatović Đorđe, Kriminologija, Beograd 2008
8. Izveštaj Beogradskog centra za ljudska prava, Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava, Beograd 2009
9. Kiurski Jasmina, Nasilje u porodici, Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 2, 2003
10. Klein Dorie, The Etiology of Female Crime: A Review of the Literature, Issues in Criminology, br. 2, 1973
11. Konstantinović-Vilić Slobodanka, Nikolić-Ristanović Vesna, Kriminologija, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš 2003
12. Konstantinović-Vilić Slobodanka, Petrušić Nevena, Krivično delo nasilja u porodici-pravna praksa u Republici Srbiji, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002
13. Konstantinović - Vilić Slobodanka, Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici. Pravom protiv nasilja u porodici., Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002
14. Lauristen Janet L., White NA. Putting violence in its place: The influence of race, ethnicity, gender and place on the risk for violence. Criminology and Public Policy, 2001
15. Miletić-Stepanović Vesna, Nasilje nad ženama u Srbiji na razmeđi milenijuma, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd 2006

16. Milić Anđelka, Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: Svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd 2004
17. Milić Anđelka, Sociologija porodice: kritika i izazovi, Čigoja štampa, Beograd 2001
18. Milutinović Milan, Kriminologija, Beograd, Savremena administracija
19. Mršević Zorica, Standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti u demokratskim zemljama, drugo izdanje, OSCE – Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi Misija OEBS-a pri Saveznoj Republici Jugoslaviji, Beograd 2002
20. Mršević Zorica, Ženska prava su ljudska prava, izdanje: SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja, Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja, Centar za ženske studije i komunikaciju, Beograd 1994
21. Nikolić-Ristanović Vesna, Mrvić N., Društvena kontrola i kriminalitet žena, Zemun, Draganić, Beograd 1992
22. Nikolić-Ristanović Vesna, Porodično nasilje u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd 2002
23. Nikolić–Ristanović Vesna, Preživeti tranziciju – svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu, Službeni glasnik, Beograd 2008
24. Petković V., Aleksić P., Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd 2003
25. Petrović B., i Meško G., Kriminologija, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2008
26. Simeunović Dragan, Uvod u teoriju politike, Institut za političke studije, Beograd 2009
27. Žunić Natalija, Zašto patrijarhat?, Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš 2002
28. Walker Lenore, The Battered Woman, Harper and Row, New York 1979

ZAKON I PODZAKONSKA AKTA

- Krivični zakon Republike Srbije - "Sl. glasnik SRS br. 67/2003, Beograd 2003
- Porodični zakon - "Sl. glasnik RS", br. 18/2005, Beograd 2003
- Službeni list FBiH 39/06, jul 2006, Sarajevo 2006
- Službeni list RS 118/05, decembar 2005, Sarajevo 2006
- Univerzalna deklaracija o demokratiji
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Okrugli sto, OEBS, Beograd, februar 2005.

INTERNET:

- <http://porodica.infobay.rs/>
- <http://serbia.stopvawmonitors.org/>
- <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/drugastrana.php?Sifra=0012&izbor=tabela>
- <http://www.bgcentar.org.rs/>
- <http://www.brakiporodica.org/>
- <http://www.dadalos.org/srbija/>
- <http://www.nasiljeuporodici.rs/>
- <http://www.parlament.sr.gov.yu/>
- <http://www.savetovalisteprotivnasilja.org/>
- <http://www.sos-telefon-beograd.org.yu/>
- <http://www.vds.org.yu/>
- <http://www.wave-network.org/start.asp?ID=22650>
- <http://www.womenngo.org.yu/>
- <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/domestic/explore/1whatis.htm>